

**Masarykova univerzita
Filozofická fakulta**

Ústav pedagogických věd

Sociální pedagogika a poradenství

Simona Jelečková

Sourozenecké vztahy v pěstounských rodinách

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Markéta Klusáčková

2011

*Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala
samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.*

.....

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucí práce, Mgr. Markétě Klusáčkové,
za odborné vedení mé práce, cenné rady i vstřícný přístup.

Dále bych chtěla poděkovat všem pěstounům a dětem,
kteří se zúčastnili mého výzkumu, za jejich ochotu a otevřenost.

Anotace

Tato bakalářská práce je rozdělena na část teoretickou a empirickou. První kapitola teoretické části se zabývá náhradní péčí o děti. Podrobněji se věnuje náhradní rodinné péči a jejím jednotlivým typům, především však pěstounské péči, jejím specifikům a zaměřuje se také podrobněji na děti přijímané do pěstounské péče. Druhá kapitola se věnuje sourozeneckým vztahům a jejich významu. Podstatná část této kapitoly se zabývá sourozeneckými konstelacemi (pořadím narození) a sourozeneckou rivalitou; je popsáno, jak tuto rivalitu ovlivňuje věk a pohlaví jednotlivých sourozenců. Závěr druhé kapitoly se zabývá sourozenci v pěstounských rodinách.

Empirická část popisuje výzkum, který byl proveden v rámci této bakalářské práce a poté seznamuje čtenáře s jeho výsledky. Cílem bylo zodpovědět výzkumnou otázku: Jaké jsou sourozenecké vztahy v pěstounských rodinách?

Annotation

This bachelor thesis is divided into theoretical and empirical part. First chapter of the theoretical part deals with substitute care of the children. It focusing on substitute family care in more detail and its types. Especially it deals with foster care, its specifics and children which are accepted into foster care. Second chapter deals with sibling relationships and its importance. Major part of this chapter describes sibling constellations (birth order) and sibling rivalry; it's written how the age and the sex of siblings influences sibling rivalry. The end of second chapter deals with siblings in foster families.

Empirical part describes research which were realized within this bachelor thesis and then introduces his results. The aim was answered the empirical question: What are sibling relationships in foster families?

Klíčová slova

náhradní péče, ústavní péče, náhradní rodinná péče, pěstounská péče, pěstoun, pěstounská rodina, adopce (osvojení), sourozenec, sourozenecké konstelace, sourozenecká rivalita

Keywords

substitute care, institutional care, substitute family care, foster care, foster-father, foster family, adoption, sibling, sibling constellations, sibling rivalry

OBSAH

ÚVOD	8
A. TEORETICKÁ ČÁST	
1. NÁHRADNÍ PÉČE O DĚTI	9
1.1 ÚSTAVNÍ VÝCHOVA	9
1.2 NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE	10
1.2.1 Adopce (osvojení)	11
1.2.2 Pěstounská péče	13
1.2.2.1 Specifika pěstounské péče	14
1.2.2.2 Děti v pěstounské péči	16
1.2.3 Další typy náhradní rodinné péče	19
1.2.4 Proces zprostředkování náhradní rodinné péče	20
2. SOUROZENCI	22
2.1 ZÁKLADNÍ POJMY	22
2.2 VÝZNAM SOUROZENECKÝCH VZTAHŮ	23
2.3 SOUROZENECKÉ KONSTELACE	24
2.3.1 Prvorozený	25
2.3.2 Jedináček	26
2.3.3 Prostřední	27
2.3.4 Nejmladší	27
2.4 SOUROZENECKÁ RIVALITA	28
2.4.1 Věkový rozdíl sourozenců	29
2.4.2 Vliv pohlaví na sourozeneckou rivalitu	30
2.5 SOUROZENCI V PĚSTOUNSKÝCH RODINÁCH	31
SHRNUTÍ TEORETICKÉ ČÁSTI	32

B. EMPIRICKÁ ČÁST

1. VÝZKUM	33
1.1 Téma výzkumu	33
1.2 Cíl výzkumu	33
1.3 Klíčové koncepty	34
1.4 Výzkumný přístup	34
1.5 Metoda sběru dat	34
1.6 Technika analýzy dat	35
1.7 Volba výzkumného vzorku	36
1.8 Popis sledovaných jedinců	36
1.9 Význam výzkumu	38
2. VÝSLEDKY VÝZKUMU	38
2.1 SOUROZENECKÉ PROSTŘEDÍ	38
2.1.1 Vztahy dětí přijatých do pěstounské péče s původními sourozenci	39
2.1.2 Přijetí dětí do pěstounské rodiny a jejich sžití s dalšími dětmi v rodině	39
2.1.3 Vnímání rozdílů mezi biologickými dětmi a dětmi přijatými do pěstounské péče	39
2.1.4 Shrnutí	42
2.2 POZITIVNÍ VZTAHY MEZI SOUROZENCI	42
2.2.1 Projevy sourozenecké lásky	42
2.2.2 Vzájemné učení, výchova a vliv mezi sourozenci	43
2.2.3 Společné činnosti sourozenců	43
2.2.4 Shrnutí	44
2.3 KONFLIKTNÍ VZTAHY MEZI SOUROZENCI	44
2.3.1 Shrnutí	45
2.4 SOUROZENECKÉ KONSTELACE	45
2.4.1 Shrnutí	47
2.5 ZHODNOCENÍ SOUROZENECKÝCH VZTAHŮ ÚČASTNÍKY VÝZKUMU	47
2.6 SHRNUÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU	48

ZÁVĚR	50
POUŽITÉ ZDROJE	51
PŘÍLOHY	
Příloha č. 1: Žádost o zařazení do evidence žadatelů vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny (osvojiteli)	54
Příloha č. 2: Žádost o zařazení do evidence žadatelů vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny (pěstouny)	55
Příloha č. 3: Dotazník pro žadatele o svěření dítěte do své péče	56
Příloha č. 4: Výzkumný nástroj	62
Příloha č. 5: Přepisy částí rozhovorů	66

ÚVOD

Problematikou pěstounské péče jsem se zabývala již v ročníkové práci. Toto téma mne velmi zaujalo a proto jsem se rozhodla, že jej zpracuji ve své bakalářské práci, tentokrát však mnohem podrobněji. Moji pozornost upoutala zvláště jedna oblast této problematiky, a to sourozenecké vztahy dětí přijatých do pěstounské péče. Je totiž běžné, že v pěstounských rodinách bývá velký počet dětí a velmi mne lákalo odpovědět si na otázku ***Jaké jsou sourozenecké vztahy v těchto rodinách?***

V teoretické části nejprve definuji systém náhradní péče o děti a věnuji se oběma modelům – ústavní výchově i náhradní rodinné péči. Podrobněji rozebírám jednotlivé typy náhradní rodinné péče, detailněji se zaobírám pěstounskou péčí jako jedním z hlavních témat mé práce.

Druhá kapitola pojednává o sourozeneckých vztazích a jejich významu pro osobnost člověka. Také se zabývám sourozeneckými konstelacemi (pořadím narození) a charakterizuji jednotlivé typy sourozeneckých pozic. V této kapitole se také věnuji sourozenecké žárlivosti a tomu, jak ji ovlivňuje věkový rozdíl mezi sourozenci a jejich pohlaví. V závěru kapitoly se zmiňuji o sourozeneckých vztazích v pěstounských rodinách. Především se však tomuto tématu věnuji v empirické části práce.

Empirická část se zabývá výzkumem sourozeneckých vztahů, který jsem provedla v pěstounských rodinách. Nejprve popisuji samotný výzkum, dále uvádím cíl a význam výzkumu, poté se zabývám metodologií výzkumu. Následně předkládám a interpretuji výsledky výzkumu seřazené do čtyř podkapitol – sourozenecké prostředí, v němž děti žily nebo žijí, pozitivní vztahy mezi sourozenci, konfliktní vztahy mezi sourozenci a sourozenecké konstelace. Nakonec veškeré výsledky shrnuji a snažím se zodpovědět na výzkumnou otázku ***Jaké jsou sourozenecké vztahy ve vybraných pěstounských rodinách?*** Uvádím také, kam by se mohl ubírat další výzkum v rámci tohoto tématu.

A. TEORETICKÁ ČÁST

Nejprve se tématem sourozeneckých vztahů v pěstounských rodinách budu zabývat teoreticky, abych na tuto část mohla později navázat empirickou částí.

1. NÁHRADNÍ PÉČE O DĚTI

V této kapitole se budu zabývat náhradní péčí o děti. Ta zahrnuje dva odlišné modely výchovy dítěte. Prvním modelem je ústavní výchova, druhým modelem náhradní rodinná péče (Janská [online]).

Především se budu věnovat náhradní rodinné péči a podrobněji jednomu jejímu typu – pěstounské péči, protože tématem mé práce jsou sourozenecké vztahy v pěstounské péči. Nyní pojednám o prvním modelu náhradní péče o děti – o ústavní výchově.

1.1 ÚSTAVNÍ VÝCHOVA

Ústavní výchova probíhá v zařízeních, které zajišťují péči jinak poskytovanou rodiči nebo jinými osobami, kterým bylo dítě svěřeno do výchovy rozhodnutím příslušného orgánu. O nařízení ústavní výchovy rozhoduje soud. Soud je však povinen vždy před nařízením ústavní výchovy zkoumat, zda nelze výchovu dítěte zajistit náhradní rodinnou péčí (dále NRP), neboť ta má přednost před ústavní výchovou. Pokud není možné či vhodné zvolit osvojení nebo pěstounskou péči (dále PP), soud nařídí ústavní výchovu; soud je také povinen nejméně jednou za 6 měsíců přezkoumat, zda trvají důvody pro nařízení tohoto opatření nebo zda není možné zajistit dítěti NRP (Ministerstvo práce... [online], 2009a).

Matějček neuvádí termín ústavní výchova, ale náhradní výchovná péče, což je podle něj „forma péče o děti, které nemohou být z nejrůznějších důvodů vychovávány ve vlastní rodině. Nejčastěji jde o péči ústavní, v níž je dítě vychováváno až do své dospělosti“ (Matějček a kol., 1999, s. 31). Dále v textu však používám pojem ústavní výchova, dle mého názoru je totiž výstižnější.

Existují různé typy zařízení ústavní výchovy – *kojenecké ústavy a dětské domovy pro děti do tří let* (v gesci Ministerstva zdravotnictví), *dětské domovy*, *dětské domovy se školou*, *výchovné ústavy pro*

děti a mládež (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy) a *ústavy sociální péče* (pod správou Ministerstva práce a sociálních věcí) (Šulová, 2006).

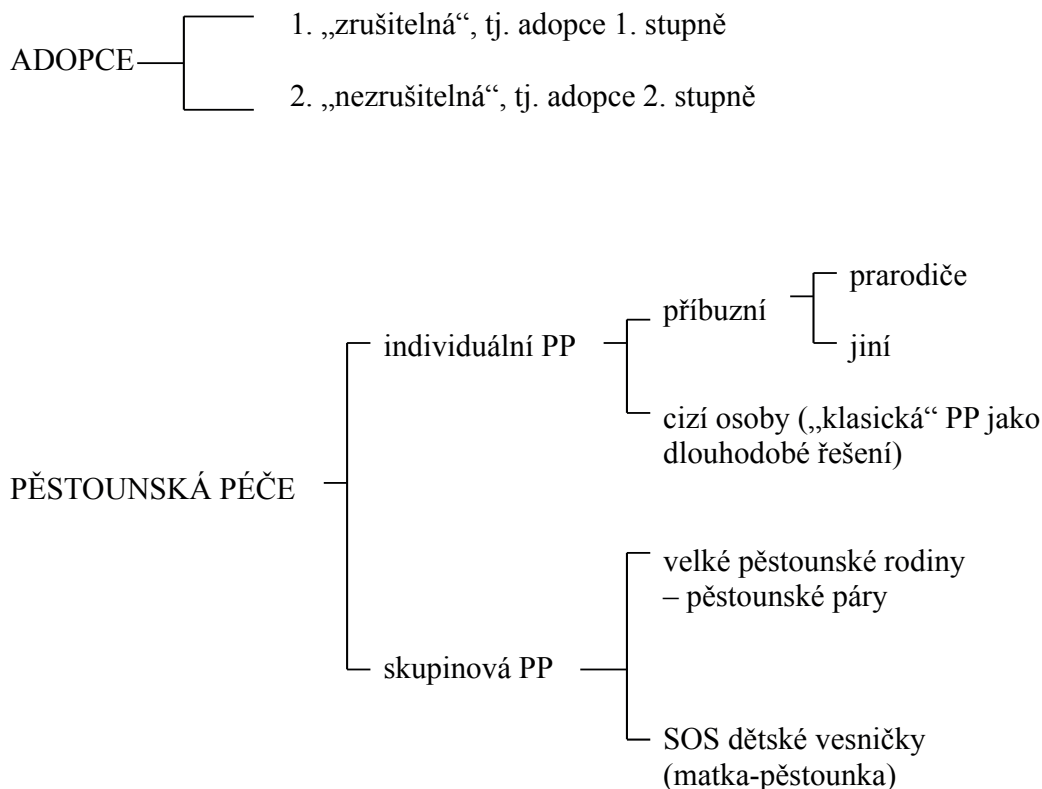
Pokud má tedy dítě nařízenou ústavní výchovu, vyrůstá v jednom z těchto zařízení. Ústavní výchova má však mnohá rizika. Jedním z nich je *deprivační syndrom*. Děti vyrůstající v ústavních zařízeních jsou několikanásobně méně podněcovány dospělými než v rodině. Ve srovnání se svými vrstevníky působí ústavní děti jako méně nadané, pomalejší, úzkostné a bojácné, zatížené mnoha zlozvyky. Dalším závažným rizikem je tzv. *hospitalismus* – stav, kdy se děti dobře adaptují na umělý ústavní život, a zároveň se snižuje jejich schopnost adaptace na neústavní „civilní“ život (Matoušek, 1995). Jak je vidět, ústavní péče má svá rizika. Je tedy vhodnější najít pro dítě odpovídající formu NRP. O NRP a jejích formách pojednává následující podkapitola.

1.2 NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE

Náhradní rodinná péče je „forma péče o děti, kdy je dítě vychováváno ‚náhradními‘ rodiči v prostředí, které se nejvíce podobá životu v přirozené rodině. Tou je u nás zejména adopce (osvojení) a pěstounská péče“ (Matějček a kol., 1999, s. 31). Nemůže-li dítě vyrůstat ve své přirozené rodině, v zájmu dítěte zasahuje stát. Jde především o případy, kdy rodiče nejsou schopni či ochotni dítě vychovávat nebo dojde-li ke ztrátě rodičů. V ČR žije 1% dětí (kolem 20 000), které nemohou žít ve své vlastní rodině, avšak pouze 2 % těchto dětí jsou úplní sirotci; 98% těchto dětí má svou rodinu, ta se o ně však nemůže, nechce nebo neumí postarat (Matějček a kol., 1999, s. 31).

Rodina plní řadu funkcí (mj. socializační, ekonomickou, sexuálně-regulační, reprodukční), vytváří určité emocionální klima, formuje interpersonální vztahy, hodnoty a postoje, základy etiky i životního stylu každého jedince (Průcha, Walterová, Mareš, 2001, s. 248). Rodiny, ze kterých přichází děti do NRP, však svou úlohu neplní. Proto se musí stát postarat o to, aby našel dětem, které nemohou žít ve své funkční rodině, náhradní rodinu. Ta by jim měla zajistila odpovídající péči a být vzorem pro jejich chování. Následující přehled zobrazuje dva nejčastější typy NRP v ČR – osvojení a pěstounskou péči.

Přehled typů náhradní rodinné péče (rozdělení dle J. Kovaříka, 1996)

(zdroj: Matějček a kol., 1999, s. 32)

Následující text se bude věnovat těmto dvěma typům NRP podrobněji.

1.2.1 Adopce (osvojení)

Adopci právně vymezuje zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů (dále zákon o rodině), a zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

Adopci definuje Matějček a kol. (1999, s. 33): „Osvojením vzniká mezi osvojitelem a dítětem vztah jako mezi biologickými rodiči a vlastními dětmi. (...) Osvojit lze pouze dítě nezletilé. O osvojení rozhoduje soud a před jeho rozhodnutím musí uplynout nejméně tři měsíce, po které zájemce o dítě pečuje zcela na své náklady.“

Adopce je považována za nejdokonalejší formu NRP, využívají ji často sterilní páry, které si tímto způsobem chtějí doplnit rodinu – jejich nároky na dítě proto bývají zpravidla vyšší (Matějček a kol., 1999). „Do osvojení bývají většinou svěřovány děti, u kterých se předpokládá méně problémový zdravotní a psychomotorický vývoj a které je možné předat do NRP především v raném věku, je-li

vyřešen právní vztah s původní rodinou“ (Ministerstvo práce... [online], 2009b). Zákon o rodině rozlišuje dva druhy adopce, a to „zrušitelnou“ a „nezrušitelnou“, existuje také mezinárodní osvojení.

„Zrušitelná“ adopce (adopce 1. stupně) je využívána v případě, že je přijímané dítě mladší jednoho roku. Práva a povinnosti rodičů přechází u tohoto druhu adopce na osvojitele, v rodném listu dítěte však zůstávají uvedeni původní rodiče dítěte. Prosté osvojení lze zrušit (Matějček a kol., 1999).

„Nezrušitelná“ adopce (adopce 2. stupně) je v praxi využívána častěji. V rodném listu dítěte jsou uvedeni osvojitelé, nikoliv původní rodiče dítěte. Tento druh adopce nelze zrušit. Nezrušitelně osvojit lze pouze dítě starší jednoho roku. Osvojit dítě může manželská dvojice, manžel(ka) rodiče dítěte nebo jedinec (Matějček a kol., 1999).

Mezinárodní osvojení je právně upraveno v řadě mezinárodních dokumentů¹. Zprostředkováním mezinárodního osvojení (osvojení dětí z ČR do ciziny nebo dětí z ciziny do ČR) je pověřen Úřad pro mezinárodně právní ochranu dětí se sídlem v Brně (dále Úřad). „Zprostředkování osvojení spočívá ve vyhledávání dětí vhodných k mezinárodnímu osvojení a nalezení vhodných osvojitelů pro tyto děti. (...) Ročně úřad zprostředkuje přibližně tři desítky mezinárodních osvojení“ (Úřad pro... [online], 2009-2011).

Písmeno b) článku 21 Úmluvy o právech dítěte (dále Úmluva) uvádí, kdy k mezinárodnímu osvojení může být přistoupeno: „osvojení v cizí zemi lze považovat za náhradní způsob péče o dítě, pokud dítě nemůže být předáno do výchovy v zařízení péče o děti nebo v rodině osvojitele nebo o ně nemůže být pečováno jiným vhodným způsobem v zemi původu“ (Úmluva o právech... [online], 2005)².

Od teorie osvojení a jeho jednotlivých druhů přejdu k reálné situaci. Následující tabulky uvádějí počet žadatelů o osvojení v letech 1985 až 2009 a počet osvojených dětí v letech 1970 až 1997 a v letech 2005 až 2009. Počet žadatelů o osvojení v uvedeném období kolísá; počet osvojených dětí je od roku 1985 relativně stálý.

1 Jedná se zejména o Evropskou úmluvu o výkonu práv dětí ze dne 25. 1. 1996, o Evropskou úmluvu o osvojení dětí ze dne 24. 4. 1967 a o Úmluvu o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení ze dne 29. 5. 1993.

2 Matějček a kol. (1999, s. 145–146) však upozorňují, že český překlad písmene b) článku 21 Úmluvy je nesprávný a zavádějící; správně by tento překlad měl znít „...pokud dítě nemůže být umístěno v pěstounské rodině nebo v rodině osvojitelů.“ Český překlad nejen neuvádí možnost PP, ale dokonce upřednostňuje možnost umístit dítě v dětském domově před mezinárodním osvojením, což je zcela proti duchu Úmluvy.

Počet žadatelů o osvojení v letech 1985 až 2009 (stav k 31. 12.)

Rok	1985	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Počet	2 407	2 250	2 352	2 245	2 254	1 875	1 990	1 980	1 650	2 284	2 531
Rok	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Počet	2 123	1 969	2 100	2 369	2 440	2 524	2 500	2 341	2 528	2 513	2 504

(zdroj: Ministerstvo práce... [online], 2009–2010)

Počet osvojených dětí v letech 1970 až 1997

Rok	1970	1975	1980	1985	1990	1995	1996	1997
Počet	970	905	700	597	499	626	575	634

(zdroj: Matějček a kol., 1999, s. 34)

Počet osvojených dětí v letech 2005 až 2009

Rok	2005	2006	2007	2008	2009
Počet	615	516	533	542	543

(zdroj: Ministerstvo práce... [online], 2009–2010)

Jak již bylo řečeno výše, osvojení je považováno za nejdokonalejší formu NRP. Existuje ještě další užitečná forma NRP, a to pěstounská péče. Díky ní se totiž děti, které nemohou vyrůstat ve své původní rodině, učí žít v „nové“ fungující rodině a nejsou vystaveni pobytu v ústavních zařízeních. Pěstounské péči se budu věnovat v následující podkapitole.

1.2.2 Pěstounská péče

Pěstounskou péči právně upravuje zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí.

Podle Matějčka a kol. (1999, s. 34–35) je pěstounská péče (dále PP) zvláštní forma „náhradní rodinné výchovy, která zajišťuje dostatečné hmotné zabezpečení dítěte i přiměřenou odměnu těm,

kterí se ho ujali. Pěstouni mají právo rozhodovat o běžných věcech dítěte, k výkonu mimořádných záležitostí žádají souhlas rodičů, případně rozhodnutí za ně vydává soud.“

Průcha, Walterová, Mareš (2009, s. 201) srovnávají pěstounskou péči s osvojením, když říkají, že je to „forma náhradní rodinné péče, při níž z právního hlediska je vztah mezi náhradní rodinou a dítětem volnější než při osvojení.“ Sdružení pěstounských rodin dodává, že PP se „ustanovuje v případech, kdy rodiče nejsou dlouhodobě schopni řádně pečovat o své dítě“ (Sdružení... [online], 2009b).

Pěstounská péče se tedy odlišuje od osvojení, popsaného výše, především vyplácením finančních dávek pěstounům i dětem v PP a také omezením práv pěstounů vůči dětem, které přijali do PP. Pěstounská péče jako jedna z forem NRP má však ještě další specifika. Budu se jimi zabývat v následujících podkapitolách.

1.2.2.1 Specifika pěstounské péče

Fyzická osoba, která přijala alespoň jedno dítě do PP, se nazývá *pěstoun*. Přijmout dítě do PP může sezdaný pár, ale může o ni také žádat muž nebo žena samostatně. Osoba pěstouna musí poskytovat záruku řádné výchovy dítěte (Zákon o rodině... [online], 2004–2009). Samotné děti přijaté do PP většinou oslovují pěstouny jako rodiče, tedy maminko a tatínku. Tento způsob oslovování buď odkoukají od starších dětí nebo jej užívají ze své vlastní potřeby říkat někomu „mami“ a „tati“ (Radvanová, Koluchová, Dunovský, 1980).

Následující tabulka uvádí počet žadatelů o PP v letech 1985–2009. Jak je vidět, počet žadatelů o PP v těchto letech značně kolísá.

Počet žadatelů o PP v letech 1985 až 2009 (stav k 31.12.)

Rok	1985	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Počet	311	451	482	501	484	455	387	516	427	640	864
Rok	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Počet	720	632	730	752	809	760	703	682	677	734	656

(zdroj: Ministerstvo práce... [online], 2009–2010)

Existují dva typy PP – individuální a skupinová. *Individuální PP* probíhá v běžném rodinném prostředí. Rozlišujeme individuální PP vykonávanou prarodiči, či jinými příbuznými, a individuální PP vykonávanou cizími osobami (označována jako „klasická“ PP) (Matějček a kol., 1999). Klasickou pěstounskou rodinu tvoří pěstouni a děti přijaté do PP, popř. biologické děti pěstounů. Počet pěstounských rodin v letech 1992 až 2009 uvádí následující tabulka. Lze z ní vyčíst, že počet pěstounských rodin v uvedených letech víceméně vzrůstá.

Počet pěstounských rodin v letech 1992 až 2009

stav k 31.12.	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
	4 028	4 060	4 256	4 481	4 560	4 555	4 661	4 488	4 607
stav k 31.12.	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
	4 665	4 844	4 760	4 722	4 720	4 845	4 927	5 790	6 313

(zdroj: Ministerstvo práce... [online], 2009–2010)

Druhým typem je *skupinová PP* v takzvaných zvláštních zařízeních pro výkon pěstounské péče. To jsou buď velké pěstounské rodiny s manželskými páry nebo SOS dětské vesničky v čele s matkou-pěstounkou (Matějček a kol., 1999).

Pokud je dítě svěřeno do PP, není zásadně vyloučen jeho *styk s původními rodiči*. Původní rodiče dítěte znají jméno pěstounů, kterým bylo dítě svěřeno, i adresu jejich bydliště a mohou po soudu požadovat podání informací o jejich dítěti (Sdružení... [online], 2009b). Dlouholetý pěstoun Koníř však nesouhlasí se stýkáním původních rodičů a jejich dětí umístěných do PP. Podle něj dítě po kontaktu s původní rodinou ztrácí již získanou sebedůvěru a jistotu a ve svém chování se vrací zpět. Koníř nedoporučuje, aby se děti stýkaly s původními rodiči alespoň několik prvních pár let po přijetí do PP (Koníř, 2009).

O styku dětí v PP s jejich biologickými rodiči jsem informovaná z mnoha zdrojů, nikde jsem se však nedočetla o styku dětí v PP s jejich biologickými sourozenci. Jsou tito sourozenci mezi sebou vůbec nějakým způsobem ve spojení? Empirická část mé práce se mj. zabývá také tímto tématem.

Pěstounská péče zaniká „dosažením zletilosti dítěte. Jde-li o nezaopatřené dítě, např. soustavně se připravující na budoucí povolání, může trvat až do 26 let věku dítěte“ (Kovařík a kol., 2004,

s. 150). Dosažením zletilosti dítěte zaniká naprostá většina PP (85–90%), počet zrušených PP na základě soudního rozhodnutí se pohybuje okolo 10–15% (z tohoto počtu však tvoří určitou část zrušení PP a její změna v osvojení, přechod dítěte do jiné pěstounské rodiny nebo návrat dítěte do původní rodiny). Většina dětí (přibližně 80%) zůstává v pěstounské rodině i po dosažení zletilosti, a to až do svého sociálního osamostatnění, což dokazuje úspěšnost PP v těchto rodinách (Matějček a kol., 1999, s. 37).

Děti v PP a pěstouni mají nárok na *dávky pěstounské péče* vyplácené státem. Dávky PP jsou celkem čtyři³: příspěvek na úhradu potřeb dítěte (výše podle věku a zdravotního stavu dítěte; dávka je vyplácena měsíčně), odměna pěstouna (výše podle počtu svěřených dětí a jejich zdravotního stavu; dávka je vyplácena měsíčně), příspěvek při převzetí dítěte (výše podle věku dítěte; jednorázová dávka), příspěvek na zakoupení motorového vozidla (pouze pokud má pěstoun v PP alespoň čtyři děti) (Sdružení...[online], 2009a).

Pěstouni na hmotné zabezpečení dětí v PP dostávají příspěvky od státu; samotným pěstounům náleží odměna. Dalo by se říct, že pěstouni tedy mají v hmotném zajištění dětí výhodu oproti osvojitelům. Výchovu dětí v PP však může komplikovat existence biologických rodičů, kteří mají právo na styk se svými dětmi a také nutnost žádat o svolení biologické rodiče, popř. soud v rozhodování o mimořádných záležitostech dítěte. Řešení těchto záležitostí může být neúměrně zdlouhavé a neefektivní (pokud např. rodiče nejsou k zastížení). PP tedy má svá úskalí. Nyní se budu věnovat samotným dětem, které jsou do PP přijímány.

1.2.2.2 Děti v pěstounské péči

Pro představu, kolik dětí je ročně přijímáno do PP, uvádím následující tabulku počtu dětí svěřených do PP v letech 1985 – 2009. Tento počet je relativně nestálý.

³ Bližší informace a výše jednotlivých dávek viz webovou stránku Ministerstva práce a sociálních věcí ČR: <http://www.mpsv.cz/cs/2#dsp>.

Počet dětí svěřených do PP v letech 1985 až 2009

Rok	1985	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Počet	780	775	771	744	766	656	792	842	942	750	802
Rok	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Počet	879	884	908	863	1 015	1 089	864	889	1 105	1 403	1 568

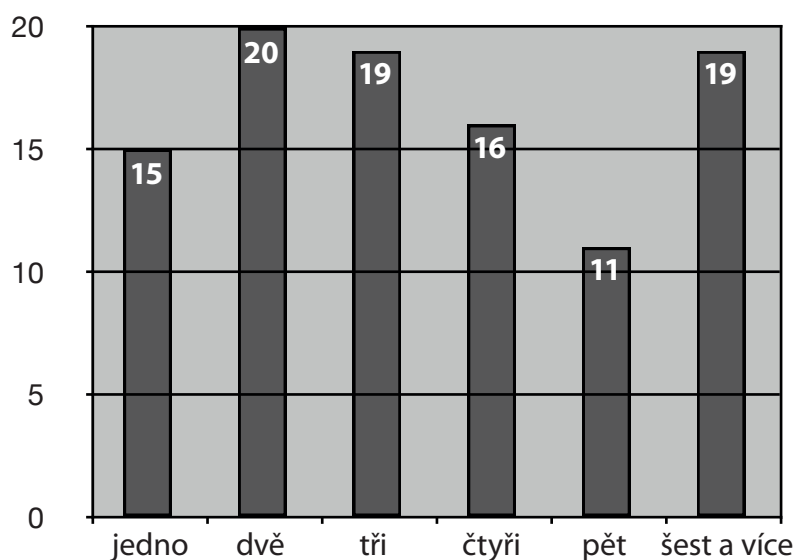
(zdroj: Ministerstvo práce... [online], 2009–2010)

Ne všechny děti jsou však vhodné pro přijetí do PP. *Děti vhodné do PP* jsou zejména sociálně osiřelé děti, starší děti, skupiny sourozenců, děti s různými zdravotními či psychomotorickými obtížemi a děti jiného etnika (v ČR zejména děti romské). Přijmout do PP tyto děti klade na pěstouny značné nároky. Pěstouni by tedy měli být laskaví a trpěliví, odhodlaní vypořádat se s případnými problémy, které v budoucnosti mohou přijít jak ze strany přijatých dětí, tak i od jejich původní rodiny. V případě, že pěstouni přijímají postižené dítě, měli by rovněž znát problematiku daného postižení a předpokládaný vývoj tohoto postižení, být seznámeni se specifickými potřebami jejich dítěte i případnými vývojovými odchylkami (Kovařík a kol., 2004).

Odborníci na problematiku NRP ohledně přijímání dětí do PP radí, aby nově příchozí dítě bylo vždy mladší než všechny ostatní děti v pěstounské rodině. Tímto lze předejít případným potížím mezi dětmi, které by mohly nastat například v případě, kdy je nově příchozí dítě nejstarší ze všech, i když je z hlediska stáří příslušnosti k rodinného systému nejmladší. Při respektování výše uvedené rady si pak pěstouni nemusí dělat starosti s tím, jakou pozici v sourozenecké skupině by toto dítě mělo mít (Pávková, 2009, s. 9).

Ve srovnání s ostatními rodinami jsou pěstounské rodiny podstatně větší, početnější. Portál *Pěstouni mají právo na služby* informuje o realizovaném výzkumu pěstounských rodin. Mj. uvádí, že průměrný počet dětí, žijících ve sledovaných pěstounských rodinách, je 3,9. Ve 4% daných pěstounských rodin žije 10 a více dětí. Téměř pětina pěstounů (17 %) pečuje o čtyři a více dětí svěřených do PP (Pěstouni... [online], 2007). Jednotlivé počty dětí v pěstounských rodinách uvádí následující graf.

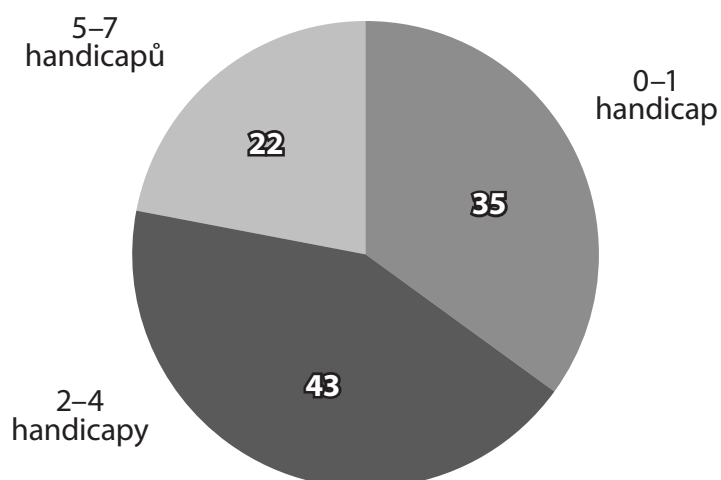
Počty dětí v pěstounských rodinách (údaje v %)

(zdroj: Pěstouni... [online], 2007)

Pěstounské rodiny nejenže vychovávají nadprůměrný počet dětí, ale často se starají i o děti trpící *různými handicap* (např. hyperaktivita, poruchy chování a učení, těžké zdravotní postižení). Dokonce není neobvyklá několikanásobná kombinace handicapů dětí nebo souběžný výskyt stejných problémů u více dětí v pěstounské rodině. Podle již zmiňovaného výzkumu pouze třetina (35 %) pěstounských rodin vychovává děti, které nemají žádný nebo pouze jeden handicap, zbývající dvě třetiny pěstounských rodin se u svěřených dětí potýkají s vícečetnými poruchami a problémy. Nejčastěji se jedná o kombinaci dvou až čtyř handicapů (43 %) (Pěstouni... [online], 2007). Grafické znázornění uvádím níže.

Pěstounské rodiny podle počtu handicapů u svěřených dětí (údaje v %)

(zdroj: Pěstouni... [online], 2007)

V předchozím textu jsem podala podrobnou charakteristiku jedné z forem NRP – pěstounské péče, protože právě tato forma NRP se týká tématu mé práce. Celá řada zmíněných aspektů se objevuje i v odpovědích účastníků mého výzkumu. O tom však později. Nyní ještě zmíním další formy NRP, o kterých zatím nebyla řeč.

1.2.3 Další typy náhradní rodinné péče

Matějčkův přehled typů náhradní rodinné péče⁴ lze podle zákona o rodině ještě doplnit o další typy. Jedná se o poručenství, opatrovnictví a svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče.

Při *poručenství* (§ 78–§ 82 zákona o rodině) je dítěti soudem ustanoven opatrovník, pokud rodiče dítěte zemřeli, byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti, výkon jejich rodičovské zodpovědnosti byl pozastaven nebo nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu. Úkolem poručníka je nezletilé dítě vychovávat, zastupovat, spravovat jeho majetek místo jeho rodičů; je povinen podávat soudu zprávy o osobě poručenice a účty ze správy jeho jmění (Zákon o rodině... [online], 2004–2009).

⁴ Viz stranu 11.

Děti svěřené do poručenství a poručníci mají nárok na stejné dávky, na něž mají nárok děti svěřené do PP a pěstouni (Sdružení... [online], 2009b).

Dalším typem je *opatrovnictví* (§ 83–§ 84 zákona o rodině). Dítěti je soudem ustanoven opatrovník v případě střetu zájmů zákonných zástupců a dítěte nebo dětí týchž rodičů navzájem, dále při ohrožení majetkových zájmů dítěte, omezení rodičovské zodpovědnosti, během řízení o osvojení a také v dalších případech, kdy je to v zájmu dítěte potřeba. Opatrovníkem může být ustanoven i orgán sociálně-právní ochrany dětí (Zákon o rodině... [online], 2004–2009).

Dítě může být také *svěřeno do péče jiné fyzické osoby než rodiče* (§ 45 zákona o rodině) v případě, že to vyžaduje zájem dítěte a pokud tato osoba poskytuje záruku jeho řádné výchovy a se svěřením souhlasí. Při výběru vhodné osoby dá soud přednost zpravidla příbuznému dítěte. Při rozhodnutí o svěřením dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodičů vymezí soud rozsah jejich práv a povinností k dítěti (Zákon o rodině... [online], 2004–2009).

Předchozí text se věnoval charakteristice jednotlivých typů NRP. Aby se však konkrétní dítě dostalo do NRP ke konkrétním náhradním rodičům, je nutné podniknout řadu kroků. Těmto krokům se věnuji v následující podkapitole.

1.2.4 Proces zprostředkování náhradní rodinné péče

Pokud se manželé nebo jednotlivec rozhodnou přijmout dítě, je nutné nejdříve zajít na obecní úřad obce s rozšířenou působností v místě jejich trvalého bydliště, a to na oddělení sociálně-právní ochrany dětí (dále OSPOD). Zde se obrátí na sociální pracovníci pro náhradní rodinnou péči (Kovařík a kol., 2004). Tato sociální pracovníce s žadateli o NRP povede rozhovor, který se zaměřuje na důvody a motivaci rozhodnutí žadatelů přijmout dítě, druh NRP, o který žádají a jejich představy o dítěti (Sdružení... [online], 2009c). Tyto představy by měly být reálné, vycházet ze situace a přání konkrétních žadatelů, měly by však také zohledňovat potřeby opuštěných dětí, které jsou umístěny v ústavních zařízeních (Kovařík a kol., 2004).

Žadatelé si domluví další schůzku se sociální pracovnící, na kterou si připraví řadu podkladů a dokumentů⁵; všechny tyto dokumenty, spolu se stanoviskem obecního úřadu obce s rozšířenou působností k žádosti o NRP a opisem z evidence Rejstříku trestů, tvoří spisovou dokumentaci žadatelů o NRP⁶. Kopie spisové dokumentace je sociální pracovnící postoupena krajskému úřadu. Krajský úřad provádí odborné posouzení žadatelů o NRP (Sdružení... [online], 2009c).

Žadatelé o NRP jsou povinni absolvovat na krajském úřadě psychologické posouzení, zdravotní posouzení a kurz přípravy. *Psychologické posouzení*⁷ obsahuje rozhovor žadatelů s psychologem, který je zaměřen na anamnestické údaje, motivaci žadatelů k NRP, vlastnosti žadatelů apod. Následuje vlastní psychologické vyšetření, které se zaměřuje především na strukturu osobnosti žadatelů (Kovařík a kol., 2004). Poté je předána spisová dokumentace žadatelů lékaři krajského úřadu. Na základě lékařských zpráv ze spisové dokumentace lékař vypracuje *zdravotní posudek*, zda jsou žadatelé po zdravotní stránce schopni pečovat o dítě. Žadatelé se také zúčastní *kurzu přípravy*. Důvodem pro absolvování tohoto kurzu je seznámit budoucí osvojitele nebo pěstouny se základními vědomostmi o specifických otázkách NRP, poskytnout reálné informace o dětech žijících mimo vlastní rodinu a uvědomit si vlastní předpoklady pro přijetí dítěte. Po absolvování kurzu přípravy jsou žadatelé pozváni na krajský úřad a jsou seznámeni s výsledkem odborného posouzení; v případě kladného vyjádření jsou zařazeni do evidence žadatelů o osvojení nebo o PP. Nastává období, kdy žadatelé čekají, až budou vybráni jako vhodní náhradní rodiče pro konkrétní dítě. Tato doba může trvat různě dlouho (Sdružení... [online], 2009c).

Jednotlivé případy dětí posuzuje tzv. poradní sbor⁸ v rámci každého kraje. Tento tým odborníků na základě zhodnocení spisové dokumentace dítěte a spisové dokumentace žadatelů vybere ke konkrétnímu dítěti vhodné(ho) žadatele, ne naopak. Vybraní žadatelé mají právo na veškeré dostupné

5 Mimo jiné se jedná o tyto dokumenty: vyplněná žádost o NRP a dotazník pro žadatele o svěření dítěte do své péče, dotazník s požadavky na svěření dítěte a dotazník o zdravotním stavu, doklad o státním občanství nebo o povolení k trvalému pobytu na území ČR, stručný životopis, rodný list, oddací list, popř. rozvodový rozsudek, dotazník o zdravotním stavu (vyplněný praktickým lékařem žadatelů), zpráva zaměstnavatele o pracovním hodnocení žadatelů a o jejich průměrných měsíčních příjmech. K vyřizování žádosti o NRP patří také návštěva sociální pracovníce v místě trvalého bydliště žadatelů z důvodu zjištění bytových a rodinných poměrů.

6 Některé vzory žádostí a formulářů viz přílohu č. 1.

7 Přednostně jsou psychologicky vyšetřováni žadatelé o PP a obecně žadatelé tolerantnější v požadavcích na dítě.

8 Poradní sbor je tvořen psychologem, sociální pracovnící, pediatrem a ředitelem kojeneckého ústavu nebo dětského domova.

informace o dítěti, mohou se s vybraným dítětem seznámit v zařízení, kde dosud pobývalo. Žadatelé mají právo vybrané dítě odmítnout, nadále pak zůstávají v evidenci žadatelů o osvojení nebo PP. Pokud se žadatelé rozhodnou dítě přijmout, OSPOD vydá příslušné rozhodnutí (Kovařík a kol., 2004).

V první kapitole jsem popsala systém náhradní péče o děti, zejména jsem se zabývala náhradní rodinnou péčí, jednotlivými typy NRP a jejich charakteristikou; podrobněji jsem se věnovala pěstounské péči jako jedné formě NRP. Jelikož tématem mé bakalářské práce jsou sourozenecké vztahy v pěstounských rodinách, následující kapitola se bude věnovat právě jim.

2. SOUROZENCI

Tato kapitola bude pojednávat o sourozencích a o vztazích mezi nimi, o vlivu pořadí narození jednotlivých dětí v rodině na tyto vztahy; popíšu také základní typy sourozeneckých konstelací. Dále se budu věnovat sourozenecké rivalitě a vlivu věkového rozdílu a pohlaví na ni. Zmíním se také o sourozencích v pěstounských rodinách. Nejdříve však vysvětlím základní pojmy této problematiky, aby bylo jasné, co jimi rozumím.

2.1 ZÁKLADNÍ POJMY

Nejdůležitější pojem této kapitoly je samozřejmě pojem *sourozenec*. Slovník spisovné češtiny definuje sourozence jako někoho, „kdo má s někým společné rodiče nebo jednoho z nich“, přičemž pamatuje i na to, že sourozenci mohou být vlastní i nevlastní (Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost, 2001, s. 402). V případě PP se nejedná o vlastní sourozence, ani o nevlastní v tom smyslu, že by sourozenecké vztahy vznikly spojením dvou dospělých lidí a jejich dětí v novou rodinu. Děti přijaté do PP jsou pro biologické děti pěstounů „cizí“, ale jak uvádí Matějček, Bubleová, Kovařík ([online], 2002) „sourozenecké vztahy v pěstounských rodinách překračují pozoruhodně rychle hranice pokrevnosti“. Z tohoto důvodu budu ve své práci používat termín *sourozenec* pro biologické děti pěstounů i pro děti přijaté do pěstounské péče.

Slovník spisovné češtiny definuje pojem *vztah* jako „vzájemnou spojitost“, např. příbuzenskou (Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost, 2001, s. 531). *Sourozenecké vztahy* tedy chápu jako

vzájemnou spojitost mezi sourozenci. Ve své práci budu používat termíny sourozenecký vztah i vztah mezi sourozenci, přičemž je chápu jako totožné.

Definovala jsem základní pojmy, nyní se zaměřím na vysvětlení významu a důležitosti sourozeneckých vztahů.

2.2 VÝZNAM SOUROZENECKÝCH VZTAHŮ

Sourozenci společně tráví nejvíce času ze všech členů rodiny. A to i přesto, že si jeden druhého nevybrali jako svého společníka – byli si vzájemně „přidělení“. Vztahy sourozenců nejsou vždy bezproblémové, každé dítě je totiž jiná osobnost se svým vlastním způsobem života. Během sourozeneckého soužití se však mohou ledacos vzájemně naučit (Vančurová-Fragmentová, 1966).

Sourozenci si především v rámci sourozeneckých vztahů během celého dětství *trénují různé způsoby sociálního chování*. Děti se učí přizpůsobovat se jedno druhému, hájit se před sebou, dělit se, spolupracovat, prohrávat, ale i vzájemně se ctít, bojovat proti sobě nebo spolu proti společným nepřátelům. Tento sociální trénink je nenahraditelný (Prekop, 2009).

Je evidentní, že dětem vyhovuje *společnost vrstevníků*, že mají někoho blízkého věkem. Mohou spolu totiž jednat jako rovný s rovným – mluví stejnou řečí, mají zhruba stejný rámec zkušeností, mohou se vzájemně povzbuzovat ve svých zájmech (Vančurová-Fragmentová, 1966).

Dalším pozitivem je *důvěrnost*, s jakou probíhá styk mezi sourozenci. Je totiž obvyklé, že sourozenci společně jedí, spí, koupají se, obývají jeden pokoj, hrají si se stejnými hračkami, dělají se o jeden stůl a často nosí oblečení jeden po druhém. Je tedy samozřejmé, že je mezi nimi tak úzký kontakt. Dalším kladným rysem sourozeneckých vztahů je *upřímnost*. Děti se totiž navzájem znají do posledních detailů, nelze tedy něco před ostatními předstírat. Sourozenci si také vzájemně poskytují *citové uspokojení* – navzájem si dodávají jistotu, od ostatních dětí mohou čekat podporu i utěšení (Vančurová-Fragmentová, 1966).

Sourozenci ve svých vztazích zažívají zkušenosti pozitivní i negativní a ze všech těchto prodělaných zkušeností mohou těžit celý život (Prekop, 2009). Možnost získat tyto zkušenosti většinou nemají děti v ústavní péči. Dítě však potřebuje hierarchicky uspořádanou posloupnost sourozenců pro svůj zdravý vývoj (Matoušek, 1995). Myslím si, že i z tohoto důvodu je pro dítě přínosnější žít v náhradní rodině než v ústavním zařízení.

Z předešlého vyplývá, že sourozenecké vztahy jsou pro děti důležité v řadě aspektů. Důležitá je možnost učení sociálního chování mezi sourozenci, ale i důvěrnost jejich vztahů a citová podpora. Je důležité, aby sourozenci mezi sebou měli co nejlepší vztahy, a to z toho důvodu, že „sourozenci mají časově nejdelší vazby ze všech vazeb v rodinném systému“ (Prekop, 2009, s. 114). Je totiž jisté přínosnější mít s lidmi pozitivní dlouhodobé vztahy, než negativní. Do těchto vztahů se promítá také pořadí narození sourozenců. Bude se jím zabývat následující podkapitola.

2.3 SOUROZENECKÉ KONSTELACE

Prvním, kdo se do hloubky zabýval sourozeneckými konstelacemi, tedy pořadím narození, byl rakouský lékař a psycholog Alfred Adler (Novák, 2007). Sourozenecké konstelace mají vliv např. na osobnost člověka, volbu partnera a povolání i na schopnost obstát v rodičovské roli (Leman, 2008). Sám Adler však upozorňuje, že „předpovědi vlastností založené na pozici dítěte v rodině představují pouhé tendence; nejde o žádná zaručená fakta“ (Adler, 1999, s. 105).

Hartl definuje sourozenecké konstelace jako „výklad pořadí, v jakém se dítě narodí do rodiny, jakou v ní hraje roli a co z toho vyplývá pro utváření jeho povahy.“ Dále uvádí, že sourozenci nikdy nejsou rovnocenní – i mezi dvojčaty hraje vždy jeden roli staršího sourozence (Hartl, 2004, s. 257).

Pořadí narození je tedy jakýmsi předpokladem pro určité vlastnosti a způsoby jednání a chování jedince, do jisté míry předurčuje pozici dítěte v rodině a ovlivňuje člověka v průběhu celého života. Během výzkumu prováděného v rámci bakalářské práce (a kterému se věnuje empirická část této práce) jsem mj. zjišťovala, jak se u sourozenců v PP projevují sourozenecké konstelace. Proto v následujícím textu budu jednotlivé konstelace charakterizovat.

Existují 3 základní typy pořadí narození, a to prvorození (včetně jedináčků), druhorození (případně prostřední děti) a benjamínci (nejmladší děti, narozené jako poslední) (Leman, 2008). Já jsem si typy pořadí narození rozdělila následovně: prvorození, jedináčkové, prostřední děti a benjamínci. Nejdříve se budu zabývat prvorozenými dětmi.

2.3.1 Prvorozený

První dítě začíná život jako jedináček, stává se středem pozornosti. Pak se ale narodí druhé dítě a situace se pro prvorozeného náhle a často bez předchozího varování mění. Rodiče, především matka, již nevěnují veškerou pozornost prvorozenému jako dříve a on to chápe jako trest. Alfred Adler komplex prožitků staršího dítěte nazval „sesazení z trůnu“, přičemž trůnem je myšlen výlučný post nejstaršího dítěte v rodině, jemuž náleží veškeré výhody (Novák, 2007).

Při narození druhého dítěte je důležitý věkový interval mezi oběma dětmi. Záleží totiž na délce doby, kterou dítě strávilo jako jedináček; důležitá je i připravenost jedináčka na příchod dalšího sourozence. Mnoho prvorozených začne na nového sourozence žárlit a chtějí si vydobýt pozornost rodičů zpět. Jedním ze způsobů navrácení pozornosti je bezmocnost – dítě se jakoby vrátí na nižší vývojovou úroveň. Starší dítě má také možnost ujmout se vůdcovské role. Tuto roli přebírá téměř automaticky a považuje ji za své právo – je přece starší, silnější, větší, zdatnější i chytřejší. Součástí vůdcovské role je také starost o mladší sourozence – prvorozený se tím učí odpovědnosti i určité moci (Vančurová-Fragmentová, 1966).

Na nejstarší dítě v rodině jsou rodiči kladeny značné nároky, je od něj vyžadována i notná dávka ohledů, ústupků a rozumnosti – je už přece „velký a rozumný“. Pokud nechce ztratit svou prestiž, musí tato očekávání splnit, což ho může velmi omezovat (Vančurová-Fragmentová, 1966).

Mezi typické rysy prvorozených patří perfekcionismus, spolehlivost, svědomitost, obětavost, vstřícnost; jsou kritičtí, studijní typy, zaměřeni na cíl, snaží se prosadit. Nejstarší děti v rodině jsou konzervativní, loajální, spoléhají sami na sebe, věří v autoritu, řád a rituály, většinou nemají rádi překvapení – chtějí totiž vědět, co se bude dít a kdy, aby všechno bylo dobře zorganizováno a provedeno včas a bez chyby (Leman, 2008).

Prvorozený tedy začíná život jako jedináček, jejich typické rysy jsou podobné – následující text se proto věnuje právě jedináčkům, i přesto, že v pěstounských rodinách jich mnoho nenajdeme. Pozici jedináčka si však dítě do náhradní rodiny může přinést ze své původní rodiny.

2.3.2 Jedináček

Jediné dítě v rodině má značné výhody, zpravidla ekonomické. Rodiče těchto dětí mohou naplno věnovat jejich výchově, vedení a vzdělávání více soustředěného času, pozornosti a dohledu, než kdyby je museli dělit mezi více sourozenců. Rodiče jsou však zpravidla příliš starostliví a mají nepřiměřený strach o zdraví dítěte. Jedináčkové postrádají spojení s dětmi blízkého věku – chybí jim partneři, s nimiž by si hráli, soutěžili a spolupracovali v úzkém kruhu rodiny (Vančurová-Fragmentová, 1966).

První příležitost navázat kontakty s vrstevníky má obvykle jedináček v jeslích nebo v mateřské škole. Zde zároveň zažívá šok, že není jediný, komu dospělí (učitelé) věnují svou pozornost. Naštěstí pro něj je v těchto zařízeních jen pár hodin denně a poté se vrací domů, kde mu stále patří výsadní pozice (Toman, 1993⁹).

Leman (2008) při definování jedináčků vychází z vlastností prvorozených, avšak konstatuje, že před každé slovo, které popisuje prvorozené, je nutno doplnit předponu super – pak tato slova definují jedináčky¹⁰. Jedináčkové byli středem pozornosti po celé své dětství a jejich životním cílem je tímto středem zůstat; neustále by chtěli mít někoho, kdo se jimi bude zabývat (Adler, 1999).

Všichni jedináčkové však nejsou stejní. Jsou totiž ovlivňováni sourozeneckou pozicí rodiče stejného pohlaví. Pokud je otec chlapce-jedináčka nejstarší bratr bratrů, je možné, že syn prostřednictvím svého otce získá rysy, preference a postoje nejstaršího bratra bratrů. V případě, že matka dívky-jedináčka je nejmladší sestra bratrů, tato dívka se může stát směsicí jedináčka a nejmladší sestry bratrů, takže možná bude méně náladová a egoistická než jiné dívky-jedináčci. Pokud je rodič stejného pohlaví také jedináček, budou se pravděpodobně typické rysy jedináčků projevovat u tohoto jedince velmi silně (Toman, 1993).

Při definování jedináčků se nejčastěji zmiňuje jejich nepřipravenost na kontakty s vrstevníky. V pěstounských rodinách se však případní jedináčkové nemusejí obávat nedostatku kontaktů s vrstevníky. Sourozenců zde bývá často vysoký počet. Většina z těchto dětí jsou prostřední děti. Právě jim se budu věnovat nyní.

9 Vlastní překlad.

10 Typické rysy prvorozených, s. 25.

2.3.3 Prostřední¹¹

Ze všech pozic pořadí narození je tu prostřední pozici nejtěžší definovat; slovo, které ji nejlépe charakterizuje, je „rozporuplnost“. Každé dítě při hledání svého vzoru vidí svého staršího sourozence – druhé narozené dítě bude tedy nejvíce ovlivňováno prvorozeným, třetí narozené druhorozeným atd. Prostřední děti jsou výsledkem mnoha tlaků z různých stran, cítí se „sevřené“ shora i zdola (Leman, 2008). Prostřední dítě má před sebou stále alespoň jednoho sourozence, kterého nemůže dohonit. Z druhé strany má však také minimálně jednoho sourozence, který je menší a bezmocnější. V této situaci může být velmi těžké se jakkoliv prosadit (Vančurová-Fragmentová, 1966). Prostřední děti se proto mohou cítit odstrčené. Proto u nich není neobvyklé, že jsou silně vázány na skupinu svých vrstevníků, se kterými tráví mnoho času. Prosadit se mimo rodinu pro ně totiž bývá snadnější (Leman, 2008).

Prostřední děti jsou „tajemné“ a jak již bylo řečeno, těžko definovatelné; přesto lze uvést pár jejich společných rysů. Prostřední děti bývají často dobří vyjednavací, vyhýbají se konfliktům, dovedou využít situaci i přizpůsobit se, spíše než asertivitu využívají manipulaci; jsou nezávislí, individualisté a údajně mají nejméně fotografií v rodinném albu (Leman, 2008). Adler charakterizuje prostřední dítě jako někoho, jemuž je zepředu starším sourozencem udáváno tempo. Právě jemu se prostřední dítě snaží vyrovnat – cítí puzení hnát se kupředu, jako by běželo o závod (Adler, 1999). Výhodou prostředních dětí je možnost stavět na zkušenostech svého předchůdce (předchůdců), získávání užitečných rad a podpora ze strany staršího sourozence (Vančurová-Fragmentová, 1966).

Nyní budu charakterizovat poslední sourozeneckou pozici – nejmladší dítě v rodině.

2.3.4 Nejmladší

Nejmladší dítě v rodině vyrůstá ve významné pozici, ze které jej nemůže nikdo vystrnadit. Všichni jeho starší sourozenci si zažili, že po nich přišel ještě někdo mladší; benjamínek však jako jediný „nemá nikoho v zádech“ (Adler, 1994). Tyto děti jsou doživotně „malé“. Z tohoto titulu zasluhují ohledy a život se jim stává poměrně snadným (Vančurová-Fragmentová, 1966). Je možné si všimnout toho, že nemladší děti se rozvíjejí nejlépe (Adler, 1999).

¹¹ Prostředním dítětem myslím druhé a další narozené děti v dané rodině (tedy všechny děti kromě prvorozených a benjamínků).

Mezi typické vlastnosti posledně narozených dětí patří bezstarostnost a veselí, rozmazlenost i netrpělivost; jsou společenší, okouzující, rádi se předvádí, svádí vinu na druhé a touží po chvále a povzbuzení. Často jsou nejmladší děti intrikáni, ale také rodinní šašci a extrovertní baviči, kteří dokážou manipulovat lidmi kolem sebe (Leman, 2008).

Nejmladší děti samy vycítí, že jejich znalosti a dovednosti nemají pro rodiče takový význam, jako tomu bylo u jejich starších sourozenců. Rodiče již ocenili úspěch starších dětí, když se naučily zavazovat si tkaničky nebo poznávat hodiny; nyní u nejmladších se jim to už nezdá obdivuhodné. Mnohdy jsou však rodiče již příliš vyčerpaní, aby benjamínkům věnovali veškerou svou pozornost. Proto je běžné, že nejmladší často získávají poučení v mnoha oblastech od svých starších sourozenců (Leman, 2008).

Pro nejmladší děti nebývá jednoduché prosadit se v oblastech, kde jsou již úspěšní starší sourozenci. Proto si benjamínci vybírají taková pole působnosti, kde jim starší sourozenci nekonkurují (Adler, 1999).

V předchozím textu jsem charakterizovala jednotlivé sourozenecké pozice – prvorozené, jedináčky, prostřední a benjamínky. Každá z těchto pozic v jisté míře ovlivňuje každého člověka, jeho vlastnosti, postoje, preference, jednání i chování. Tyto charakteristiky zase ovlivňují rivalitu mezi sourozenci. Bude se jí věnovat následující podkapitola.

2.4 SOUROZENECKÁ RIVALITA

Rivalita mezi dětmi v rodině je velice častým jevem a zneprůjemňuje společný život všech členů rodiny (Archer, 2001). Objevuje se obvykle ve vztazích těch sourozenců, mezi nimiž jsou jen malé rozdíly – dohnání nebo dokonce předechnání rivala je tedy teoreticky možné. Méně napjaté jsou vztahy mezi sourozenci opačného pohlaví a mezi nimiž je větší věkový rozdíl (Prekop, 2009).

Hartl definuje *sourozeneckou rivalitu* jako „agresivní, závistivé a hašteřivé vztahy mezi sourozenci“ (Hartl, 2004, s. 257). Jistá míra rivality mezi sourozenci je v pořádku. Patří do ní mírná rivalita a výchovně zvladatelná nechuť dělit se o něco. Problém nastává v případě emoční poruchy (Novák, 2007). Výrazným znakem sourozenecké rivality bývá také regrese, čili návrat na nižší, již překonané vývojové období. Starší sourozenec může spadnout na nižší úroveň řeči, než na které byl před narozením mladšího sourozence, mohou se objevit problémy se sebeobsluhou nebo s udržováním čistoty.

Všechny tyto projevy mají jediný cíl, a to přilákat pozornost rodičů zpět ke staršímu dítěti (Novák, 2007).

Neschopnost dělit se, zvláště o rodiče a osobní prostor, je typická pro děti, které byly v minulosti zraněny, prožily odloučení, ztrátu, zanedbávání nebo zneužívání (Archer, 2001). Tyto děti se mnohdy dostávají do náhradní péče – mohou tedy být předmětem mého výzkumu prováděného v rámci bakalářské práce. Jejich neschopnost dělit se může vyvolat různé spory mezi nimi a jejich sourozenci. V těchto sporech však záleží i na věkovém rozdílu sourozenců a jejich pohlaví. Nejdříve se budu věnovat věkovému rozdílu sourozenců.

2.4.1 Věkový rozdíl sourozenců

Jako optimální věkový rozdíl mezi sourozenci bývají obvykle uváděny tři roky, starší sourozenec by měl být maximálně o jednu vývojovou fázi dál (Novák, 2007). Když rodiče plánují narození dalšího dítěte, zpravidla zohledňují pouze své zájmy. Měli by však brát ohled i na své děti. Starší děti se totiž ochotněji dělí o své věci i o rodiče a jsou schopny těšit se na nový přírůstek do rodiny. Proto je věkový rozdíl více než tři roky pozitivní. Pokud je prvorozený „sesazen z trůnu“ v pěti letech, emoční inteligence je tak vyvinutá, že běžně ke krizi většinou nedochází (Prekop, 2009). Za problematický však bývá považován věkový rozdíl větší než šest let – děti v tomto případě údajně vyrůstají jako dva jedináčkové a ne jako skupina (Novák, 2007).

Platí, že vzájemné kontakty mezi sourozenci jsou tím častější a hlubší, čím jsou si děti věkově bližší. Mezi dětmi blízkými věkem může vzniknout úzké kamarádství; v jejich vztahu jsou ale také velmi časté různé spory (Vančurová-Fragmentová, 1966). Čím jsou sourozenci od sebe věkem vzdálenější, mají spíše odlišné zájmy a výskyt konfliktů se snižuje (Novák, 2007). S výrazně starším sourozencem má tedy jedinec málo konfliktů, ale nemůže si s ním hrát tak jako s věkově blízkým sourozencem (Prekop, 2009).

S věkovým rozdílem sourozenců souvisí i schopnost přát si a těšit se na nového sourozence. Pokud je totiž prvorozený dostatečně na takové přání zralý, bude mladší sourozenec brán jako dárek a obohacení. Právě uvědomělé přání dostat sourozence je rozhodující – prvorozený pak zažívá krizi ze „sesazení z trůnu“ jen zřídka. Toto přání je však naprosto přirozené. Prvorozený by byl totiž

velmi rád, kdyby jej někdo uznal jako šéfa a poslouchal ho. Mladší sourozenec by také staršímu mohl pomoci zahnat nudné chvíle, když je sám (Prekop, 2009).

Věkový rozdíl mezi sourozenci je tedy podstatný pro vznik sourozeneckých sporů. Tyto spory však ovlivňuje i další činitel, a to pohlaví jednotlivých sourozenců. Tímto tématem se budu zabývat nyní.

2.4.2 Vliv pohlaví na sourozeneckou rivalitu

Jak již bylo řečeno výše, sourozenecká rivalita se spíše objevuje ve vztazích těch sourozenců, mezi nimiž jsou jen malé rozdíly. Z hlediska pohlaví sourozenců se tato rivalita tedy vyskytuje především mezi sourozenci stejného pohlaví; dohodnout se mezi sebou jsou schopni spíše sourozenci různého pohlaví. Důvodem, proč je většinou vztah mezi bratrem a sestrou méně konfliktní než vztah dvou sourozenců stejného pohlaví, může být to, že se oba mnohem více přitahují jako protiklady a doplňují se. Mezi dvěma sestrami nebo dvěma bratry jsou tedy rozpory výraznější; na intenzitě nabírají tím víc, čím je menší jejich věkový rozdíl. V tomto případě dvou téměř vyrovnaných jedinců dochází velmi často k žárlivému a ctižádostivému srovnávání (Prekop, 2009).

Jiní autoři však tvrdí opak. Podle Adlera nastává tvrdý souboj v případě staršího chlapce a mladší dívky. V případě těchto sourozenců se doporučuje nasměrovat chlapce a dívku do různých aktivit, ve kterých by si nemohli konkurovat – zmírníme tím dojem, že spolu soupeří (Adler, 1999). Novák také tvrdí, že „nejdramatičtější bývají žárlivecké postoje chlapce vůči mladší sestře“ (Novák, 2007, s. 57).

Podle mého názoru v těchto sporech nezáleží jen na pohlaví, ale i na již zmiňovaném věkovém rozdílu sourozenců a také na individuálních vlastnostech konkrétního sourozence. Proto nelze jednoznačně říct, zda bude konfliktnější spíše vztah sourozenců stejného nebo různého pohlaví.

Vliv na rivalitu mezi sourozenci a konfliktní vztahy má tedy řada činitelů. Podle mého názoru při plánování rodiny mohou rodiče maximálně ohlídat věk jednotlivých dětí v rodině a tím jejich sourozenecké pozice, pohlaví však ne. Náhradní rodiče by však mohli určit pohlaví dítěte, které by si přáli přijmout i jeho věk. Přesto „namíchání“ dětí v ideálním věkovém rozestupu i hodících se pohlaví nezaručuje bezkonfliktní spory mezi sourozenci. Rivalitu mezi nimi ovlivňují i jejich osobnostní rysy a ty si napláňovat nebo vybrat nelze.

Předchozí část kapitoly se věnovala sourozeneckým vztahům, jejich významu, jednotlivým sourozeneckým konstelacím a rivalitě mezi sourozenci. Všechna tato témata se týkala sourozenců v běžných rodinách, většinou biologických sourozenců. Nyní se však zaměřím na vztahy nepokrevních sourozenců, se kterými je možné se setkat v pěstounských rodinách.

2.5 SOUROZENCI V PĚSTOUNSKÝCH RODINÁCH

Sourozenců v pěstounských rodinách nebo v zařízeních pro výkon PP (zejm. SOS dětské vesničky) bývá více, než je běžné v jiných rodinách. Novák uvádí, že se mezi dětmi, které se donedávna ještě neznaly a nyní žijí ve společné domácnosti v pěstounské rodině, velmi rychle vytváří blízké vztahy vpravdě sourozenecké. Bez problémů podle něj fungují i vztahy pokrevních sourozenců doplněné o další „cizí“ děti (Novák, 2007). Na začátku se sice může objevit žárlivost biologických dětí na nově příchozí děti tak, jako by prvorozený žárlil na mladšího sourozence. Tato žárlivost ale brzy odezní. Hlavní úlohu v těchto vztazích má matka-pěstounka – to ona by měla určit, které dítě jakou pozici bude mít (Radvanová, Koluchová, Dunovský, 1980).

Na téma sourozeneckých vztahů v NRP (v dětských domovech, individuální PP a dětských vesničkách SOS) provedli výzkum Matějček, Bubleová a Kovařík. Tvrdí, že již dříve věděli, že sourozenecké vztahy dětí z pěstounských rodin mohou mít na jednotlivé děti pozitivní vliv, v tomto výzkumu je však „překvapila mohutnost tohoto vztahu“ (Matějček, Bubleová, Kovařík [online], 2002) a také zjistili, že „sourozenecké vztahy v pěstounských rodinách překračují pozoruhodně rychle hranice pokrevnosti“ (tamtéž). Toto tvrzení dokládají vyjádřením jednoho muže, který prošel PP: „Všechny jsem považoval za své bráchy a sestry, za svou rodinu“ (tamtéž). Autoři dodávají, že mezi dětmi v pěstounské rodině se utváří základní vztahy jako v tzv. normální rodině, a to mezi dětmi biologicky vlastními i nevlastními. Tak vzniká opravdové rodinné společenství, kde je biologická pokrevnost nahrazována psychosociální „pokrevností“, jejímž základem je každodenní interakce mezi jednotlivými členy pěstounské rodiny. Uvádí také, že mezi nepravými sourozenci se vytváří tzv. sourozenecké tabu, kdy si jednotlivé děti v pěstounské rodině vzájemně nejsou pohlavně přítavné. Jde o zábrany specificky rodinné, avšak v pěstounských rodinách ho přebírají i biologicky nepříbuzní jedinci (Matějček, Bubleová, Kovařík [online], 2002).

Téma sourozeneckých vztahů v pěstounských rodinách mne velmi zajímá. Bohužel není v odborné literatuře dostatečně zpracováno. Proto jsem se rozhodla věnovat se mu v empirické části mé práce a věřím, že obohatí ostatní zájemce o toto téma novými informacemi.

SHRNUTÍ TEORETICKÉ ČÁSTI

V teoretické části mé práce jsem se věnovala náhradní péči o děti, zejména náhradní rodinné péči. Popsala jsem jednotlivé typy náhradní rodinné péče – adopci, poručenství, opatrovnictví a svěření do péče jiné fyzické osobě než rodiči. Podrobněji jsem se věnovala pěstounské péči a mnoha aspektům, které s ní souvisí – kdo se může stát pěstounem, typům pěstounské péče, jejímu zániku i dávkám, které jsou vypláceny pěstounům a dětem, které byly přijaty do pěstounské péče. Zaměřila jsem se také blíže na děti přijímané do pěstounských rodin – kolik je jich ročně přijímáno a také mne zajímal průměrný počet těchto dětí na jednu pěstounskou rodinu i charakteristiky dětí vhodných pro přijetí do pěstounské péče. Závěr první kapitoly se zabýval procesem zprostředkování náhradní rodinné péče, tedy všemi kroky, kterými musí žadatelé o náhradní rodinnou péči projít, než je jim svěřeno konkrétní dítě do péče.

Druhá kapitola teoretické části se soustředila na vztahy mezi sourozenci. Věnovala jsem se významu těchto vztahů pro člověka a dále sourozeneckým konstelacím. Popsala jsem jednotlivé sourozenecké pozice – prvorozené, jedináčky, prostřední a nejmladší děti v rodině. Věnovala jsem se také vlivu věkového rozdílu a pohlaví na rivalitu mezi sourozenci. V závěru této kapitoly jsem se zaměřila na sourozenecké vztahy v pěstounských rodinách, kterým však odborná literatura nevěnuje příliš mnoho pozornosti. Proto se tímto tématem budu zabývat nyní v empirické části mé práce.

B. EMPIRICKÁ ČÁST

V empirické části se budu věnovat výzkumu, který jsem provedla v rámci své bakalářské práce. První kapitola se bude zabývat samotným výzkumem, druhá kapitola výsledky vyplývajícími z něj.

1. VÝZKUM

Nejdříve popíši téma a cíl výzkumu, klíčové koncepty a metodologii výzkumu, zmíním se o tom, jak jsem vybírala účastníky výzkumu, a také tyto zkoumané jedince popíši; nakonec sdělím, v čem spatřuji přínos mé práce.

1.1 Téma výzkumu

Tématem mé bakalářské práce, respektive výzkumným problémem, jsou sourozenecké vztahy dětí přijatých do pěstounské péče (dále PP). Podle mého názoru je toto téma velmi zajímavé, přesto se mu odborná literatura téměř nevěnuje. Proto jsem se rozhodla zabývat se jím ve své práci, navštívit pěstounské rodiny a zjistit, jaké jsou vztahy dětí přijatých do PP s dalšími dětmi v rodině.

1.2 Cíl výzkumu

Cílem mého výzkumu bylo prozkoumat a popsat sourozenecké vztahy ve vybraných pěstounských rodinách a zodpovědět na výzkumnou otázku: ***Jaké jsou sourozenecké vztahy ve vybraných pěstounských rodinách?*** Zajímala jsem se o sourozenecké vztahy mezi všemi dětmi v rodině – mezi biologickými dětmi pěstounů i dětmi přijatými do PP i mezi nimi navzájem.

Kladla jsem si mj. i následující otázky: Lze o dětech či dospívajících přijatých do PP mluvit jako o sourozencích, když nejsou pokrevními sourozenci? Považují se vzájemně tyto děti za sourozence? Vytvoří se mezi těmito „cizími“ lidmi sourozenecké vztahy? Co ovlivňuje sourozenecké konflikty v pěstounských rodinách? Lze tyto konflikty srovnávat s konflikty v běžné rodině? Jak se v náhradní rodině projevují sourozenecké konstelace typické pro běžné rodiny? Pokusím se na tyto otázky dále v textu odpovědět.

Předpokládám, že ve výzkumu dojde k závěru, že děti v pěstounských rodinách mají komplikovanější sourozenecké vztahy než v jiných rodinách – mají na ně vliv sourozenecké vztahy z původní rodiny i z rodiny nové, pěstounské.

1.3 Klíčové koncepty

Ve formulaci výzkumného problému i cíle výzkumu používám odborné termíny. Švaříček, Šedová (2007, s. 66) tyto odborné termíny nazývají *klíčové koncepty* a jejich definování znamená „podat jasnou definici nejdůležitějších termínů, které se objevují ve formulaci výzkumného problému.“ Aby tedy bylo jasné, co pod danými termíny rozumím, definovala jsem je v teoretické části mé práce. Jde o termíny pěstounská péče, pěstounská rodina, pěstoun, sourozenec a sourozenecké vztahy.

1.4 Výzkumný přístup

O sourozeneckých vztazích v pěstounské péči, jak již bylo řečeno výše, neexistuje mnoho odborné literatury. Objevila jsem pouze jediný zdroj, který se tomuto tématu opravdu věnuje (Matějček, Bubleová, Kovařík [online], 2002). Dle Švaříčka, Šedové (2007, s. 65) právě „neprozkoumanost určitého jevu nebo procesu (...) často slouží jako hlavní – a korektní – argument pro volbu kvalitativní metodologie.“ Má práce tedy obsahuje kvalitativní výzkumnou sondu.

1.5 Metoda sběru dat

Data jsem sbírala pomocí rozhovorů. „Rozhovor je nejčastěji používanou metodou sběru dat v kvalitativním výzkumu, (...) jež můžeme definovat jako nestandardizované dotazování jednoho účastníka výzkumu zpravidla jedním badatelem pomocí několika otevřených otázek;“ (...) cílem rozhovoru je „získat stejné pochopení jednání událostí, jakým disponují členové dané skupiny“ (Švaříček, Šedová, 2007, s. 159). Mým cílem bylo pochopit, jak fungují sourozenecké vztahy mezi dětmi v pěstounských rodinách. Mohli mi to objasnit pouze členové těchto rodin. Proto byl rozhovor metodou, kterou jsem ve svém výzkumu použila.

Pro sběr dat jsem si vybrala polostrukturovaný rozhovor, který dle Švaříčka, Šedové (2007, s. 160) „vychází z předem připraveného seznamu témat a otázek“. Výzkumný nástroj jsem vytvořila ve dvou verzích. Jedna verze byla určena pro pěstouny a druhá pro děti. Jednotlivé, předem připravené a většinou otevřené otázky, jsem seskupila do čtyř témat – *sourozenecké prostředí*, ve kterém děti žily a žijí, *pozitivní vztahy mezi sourozenci*, *konfliktní vztahy mezi sourozenci* a *sourozenecké konstelace*¹².

Rozhovory jsem si nahrávala na diktafon a poté přepisovala¹³. Všichni účastníci výzkumu souhlasili se zaznamenáváním rozhovorů a nemyslím si, že by tato skutečnost nějakým způsobem ovlivnila jejich výpovědi.

Ve většině případů probíhaly rozhovory přímo u účastníků výzkumu doma. Myslím si, že díky známému prostředí a vlastnímu zázemí se cítili dobře, neměli tedy obavy z neznámého prostředí a plně se tak soustředili na kladené otázky a spontánně odpovídali. Pouze v jednom případě se rozhovory odehrávaly v místním rodinném centru, které však daní účastníci výzkumu pravidelně navštěvují a tudíž jej dobře znají. Z tohoto důvodu si myslím, že i v tomto případě se dotazovaní cítili „mezi svými“.

1.6 Technika analýzy dat

Kvalitativní analýzu popisuje Hendl: „Při kvalitativní analýze a interpretaci jde o systematické nenumerické organizování dat s cílem odhalit témata, pravidelnosti, datové konfigurace, formy, kvality a vztahy;“ (...) „interpretace dat je doplňována plnými citacemi částí interview“ (Hendl, 2008, s. 223). Proto v následujícím textu cituji úryvky z výpovědí účastníků mého výzkumu.

Analýzu dat jsem provedla skrze otevřené kódování. Postupovala jsem následovně: analyzovaný text jsem rozdělila na jednotky (jednotku tvoří slovo, sekvence slov, věta nebo odstavec) a takovéto jednotce jsem přidělila kód (jméno nebo označení, které daný kód odlišuje od jiných kódů) (podle Švaříček, Šedová, 2007, s. 211–212).

12 Výzkumný nástroj viz přílohu č. 4.

13 Přepis některých částí rozhovorů viz přílohu č. 5.

Jednoduchou nadstavbou na otevřené kódování je technika „vyložení karet“. Její podstatou je to, že výzkumník „kategorie vzniklé skrze otevřené kódování uspořádá (...) a na základě tohoto uspořádání sestaví text tak, že je vlastně převyprávěním obsahu jednotlivých kategorií. Není přitom nutné, aby do výsledné analýzy vstoupily všechny kategorie, které jsme vytvořili.“ (Švaříček, Šedová, 2007, s. 226). Tuto techniku jsem při zpracování sesbíraných dat využila.

1.7 Volba výzkumného vzorku

Kontakty na dotazované – pěstouny a děti, které byly přijaty do PP, jsem sháněla přes odbor sociálních služeb a zdravotnictví v Uherském Hradišti, kde jsem vykonávala v loňském roce praxi. Na oddělení sociálně právní ochrany dětí (dále OSPOD) jsem spolupracovala se sociální pracovnící pro osvojení a pěstounskou péči. Jejím prostřednictvím jsem kontaktovala pěstouny s prosbou, zda by se zúčastnili mého výzkumu. Souhlasila jedna rodina, další pěstounka účast na výzkumu chtěla prodiskutovat s manželem. Bohužel při opětovném kontaktování se mi nedostalo žádné odpovědi ani od paní z OSPOD, ani od pěstunek (pravděpodobně z technických důvodů).

Dále jsem se dohodla s pracovníci brněnského Sdružení pěstounských rodin, kde jsem také byla v minulosti na praxi, že mohu navštívit jejich Mikulášskou besídku a sama pěstouny oslovit. Na této akci jsem získala 2 kontakty na pěstounky, které jsem později navštívila za účelem výzkumu.

Další účastníky výzkumu (jednu pěstounskou rodinu) jsem získala na akci pořádané Asociací náhradních rodin Uherskohradištska.

Osobně znám jednu pěstounskou rodinu, bohužel je zde v PP jen jedna dívka, tudíž pro mou práci byla nevyhovující. Kamarádka mi však během rozhovoru o tématu mé bakalářské práce připomněla, že znám ještě další rodinu, ve které žijí pravděpodobně děti přijaté do PP – tato rodina se stala čtvrtou a poslední rodinou, která se podílela na mém výzkumu.

1.8 Popis sledovaných jedinců

Nyní popíši jednotlivé pěstounské rodiny, které se účastnily mého výzkumu (všechna jména jsou změněna).

Andrýskovi

Tuto rodinu tvoří pěstounka, pěstoun a čtyři děti. Nejstarší Pavel (10 let) je biologický syn pěstounů. Další děti jsou přijaty do PP. Jde o Kláru (7 let), Ivetu (5 let) a Pavla (10 měsíců). Tato pěstounská rodina žije v Jihomoravském kraji.

Mého výzkumu se účastnila pěstounka a Klára přijatá do PP, i když našemu rozhovoru byly přítomny i ostatní děti a některé otázky komentovaly také. Přesto jsem však od těchto dětí nezískala mnoho informací – předpokládám z důvodu jejich nízkého věku. Pěstoun bohužel nebyl přítomen.

Bartošovi

Pěstounskou rodinu tvoří pěstounka a šest dětí přijatých do PP (pěstoun zemřel). Jde o Šarlotu (23 let), Moniku (22 let), Tomáše (20 let), Davida (18 let), Šimona (11 let) a Libora (7 let). Do PP byli přijati v následujícím pořadí: Monika (v 18 měsících), Tomáš (ve 20 měsících), Šarlota (ve 4 a půl letech), David (ve 27 měsících), Šimon (v 13 měsících) a Libor (ve 4 a půl letech). Žijí ve Zlínském kraji.

Rozhovory jsem provedla s pěstounkou a Monikou, ostatní děti kromě Šarloty nebyly doma (Šarlota je však stejného pohlaví a věkem dosti blízko Monice, takže by bylo zajímavější si spíš poslechnout názory jiného dítěte, navíc mě pěstounka rozhovor s ní kvůli sníženému IQ nedoporučila).

Crlovi

V pěstounské rodině žije pěstounka, pěstoun a dvě děti. Karolína (10 let) je biologická dcera pěstounky, Vladislava (5 let) je přijatá do PP (přijata ve 3 letech). Tato pěstounská rodina pochází ze Zlínského kraje.

Dotazována byla pěstounka a Karolína, tedy biologická dcera pěstounky. Pěstoun nebyl přítomen ani na jedné ze dvou akcí, na kterých jsem měla možnost s touto pěstounskou rodinu spolupracovat.

Dvořákovi

Tato rodina je tvořena pěstounkou a sedmi dětmi (pěstoun zemřel). Čtyři děti jsou vlastní děti pěstounů – Marek (33 let), Petra (31 let), Václav (22 let) a Jiří (20 let). Do PP jsou přijati Julie (23 let, tělesně postižená, do PP přijata ve 2 letech), Anna (21 let, psychické problémy, do PP přijata

v 6 letech) a Radim (15 let, přijat v 5 letech). Členové této pěstounské rodiny také žijí ve Zlínském kraji.

Na mém výzkumu se podílela pěstounka a Julie přijatá do PP.

Před realizací výzkumu jsem měla obavy, že pěstouni ani jejich děti nebudou ochotni se mého výzkumu zúčastnit. Proto mne překvapila jejich ochota, se kterou souhlasili s účastí na výzkumu i jejich otevřenost při samotných rozhovorech.

1.9 Význam výzkumu

Můj výzkum umožní nahlédnout do konkrétních pěstounských rodin a ukáže, jak v daných rodinách fungují sourozenecké vztahy. To nabídne dalším pěstounům možnost srovnat fungování sourozeneckých vztahů v jejich rodině s jinou pěstounskou rodinou, případně si z uvedených rodin vzít příklad či se ujistit, že v jejich rodině fungují sourozenecké vztahy tak, jak v jiných rodinách. Odborníkům na náhradní rodinnou péči má práce nabídnout možnost poznat sourozenecké interakce v pěstounských rodinách přímo uvnitř rodiny díky dotazování se samotných pěstounů, dětí přijatých do PP a jejich sourozenců. Široké veřejnosti má práce poskytnout pohled na fungování sourozeneckých vztahů v pěstounských rodinách, které by si jen stěží mohli představit bez informací a skutečností, které jim zprostředkují.

Tolik popis výzkumu teoreticky, nyní se budu věnovat samotným výsledkům vyplývajícím z výzkumu a jejich interpretaci.

2. VÝSLEDKY VÝZKUMU

Tato kapitola se bude věnovat výsledkům výzkumu. Tyto výsledky jsou rozděleny do 4 témat: sourozenecké prostředí, pozitivní vztahy mezi sourozenci, konfliktní vztahy mezi sourozenci a sourozenecké konstelace. Nejdříve se budu zabývat sourozeneckým prostředím.

2.1 SOUROZENECKÉ PROSTŘEDÍ

Tato podkapitola se bude zabývat výsledky výzkumu, které se vztahují k sourozeneckému prostředí dětí přijatých do PP, ať už jde o původní rodinu nebo o pěstounskou.

2.1.1 Vztahy dětí přijatých do pěstounské péče s původními sourozenci

Mezi dětmi přijatými do PP a jejich původními sourozenci se často ani nestihnou vyvinout sourozenecké vztahy, protože tyto děti jsou ne zřídka umístěny do ústavního zařízení ihned po narození. Paní Andrýsková to potvrzuje: „*Oni se s něma (s původními sourozenci) asi ani nijak nepotkali, protože hned šli do ústavu a pak do pěstounské*“. Stává se však také, že děti jsou z ústavního zařízení přijaty do pěstounské rodiny, z této jsou však v některých případech odebrány nebo vráceny do ústavního zařízení a poté jsou umístěny do PP v jiné rodině. Toto je případ Anny a Radima z pěstounské rodiny Dvořákových, kteří žili před přijetím do této rodiny již v jedné pěstounské rodině. Pokud si však vytvořili sourozenecké vztahy v těchto rodinách, nadále je neudržují.

Myslím si, že může také nastat situace, kdy děti v PP udržují vztahy se svými původními sourozenci. Toto tvrzení však můj výzkum nepotvrzuje, protože účastníci mého výzkumu do této skupiny nepatří.

2.1.2 Přijetí dětí do pěstounské rodiny a jejich sžití s dalšími dětmi v rodině

Je běžné, že v pěstounských rodinách vyrůstá nadprůměrný počet dětí ve srovnání s běžnými rodinami. Dokládá to graf *Počty dětí v pěstounských rodinách* v teoretické části této práce¹⁴. Počet dětí v pěstounských rodinách, které se zúčastnily mého výzkumu, je následující: Andrýskovi vychovávají 4 děti, Bartošovi 6 dětí, Crlovi 2 děti a Dvořákoví vychovávali 7 dětí (nejstarší syn se již osamostatnil a s rodinou nežije). Počet dětí v pěstounských rodinách však často není definitivní. Paní Andrýsková k tomu říká: „*No teoreticky je to pořád takový otevřený. Vždycky po každém (dítěti) si řekneme, tak už to stačí a potom, až se to zajede všechno tak, jak to má být, tak vždycky ještě něco vymyslíme.*“

Někdy dokonce pěstouni plánují své biologické děti i přijetí dalších dětí do PP, jako např. paní Crlová: „*Asi za dva roky bysme chtěli biologické, další z pěstounské péče. Jinak počítáme s tím, že Vladčina biologická matka je mladá a když otěhotní, tak by jí dítě stejně vzali, protože je nyní bezdomovec, takže bysme si ho vzali, aby tady Vladka měla sourozence*“.

14 Tento graf viz stranu 18.

Některé pěstounské rodiny však již přijetí dalšího dítěte zamítají, v případě účastníků mého výzkumu z důvodu smrti pěstouna. Je jasné, že přijetí dalšího dítěte by bylo pro samotnou pěstounku náročné, navíc některé děti dříve přijaté do těchto rodin už jsou dospělé a byl by tak mezi nimi a nově přijatými dětmi velký věkový rozdíl. Samy děti to vnímají stejně, jako např. Monika Bartošová: „*To už bylo možná neúnosné, nevím, nedokážu si to představit za daných okolností.*“

V teoretické části práce jsem uvedla, že odborníci na problematiku NRP doporučují, aby nově přichozí dítě bylo vždy mladší než všechny ostatní děti v pěstounské rodině (Pávková, 2009, s. 9). Mnou dotazovaní pěstouni tuto radu znají (odborníci jim ji během přípravy na přijetí dítěte doporučují) a většinou ji i při přijímání nového dítěte uplatňují. Paní Crlová to potvrzuje: „*Oni nám to radili i na té přípravě, že je to dobré pro zachování vztahů mezi sourozenci.*“

Někdy je však nově přijaté dítě starší než to předchozí. V rodinách, které se zúčastnily mého výzkumu, tento případ nastal u tří dětí; ve dvou případech jsou děti o jeden rok starší než předchozí sourozenec, v jednom případě rozdíl činí tři roky. Uvedený věkový rozdíl není nijak podstatný, vezmeme-li navíc v úvahu, že dvě z těchto dětí jsou psychicky nezralé. Domnívám se tedy, že tato skutečnost nenarušila nijak podstatně fungování sourozeneckých vztahů.

Prekop (2009) o sourozeneckých vztazích tvrdí, že pokud si dítě nového sourozence přeje a těší se na něj, nastanou velké sourozenecké problémy jen zřídka¹⁵.

Děti v pěstounských rodinách se většinou na nového sourozence těší. Nadšení Pavlíka Andrýska z první „sestřičky“¹⁶ popisuje paní Andrýsková: „*Vtrhl do kanceláře na městském úřadu a zařval: ,Dejte nám tu holčičku!*“ Také Monika Bartošová se na nového sourozence těšila: „*Co já si tak pamatuju, tak jsem se vždycky těšila. Někdy možná až abnormálně.*“

Někdy se děti nejen na nového sourozence těší, ale mají i jasnou představu, jak by měl tento sourozenec vypadat. Karolína Crlová tuto představu má: „*Chtěla bych miminko, kluka.*“

V běžných rodinách se na dítě čeká 9 měsíců, než jej maminka porodí. V pěstounských rodinách je však doba čekání na dítě různá – někdy se na dítě čeká 6 měsíců, jindy 2 roky. Většinou se však

15 Více o tomto tématu viz teoretickou část této práce strana 29.

16 Pojmy sestra a bratr píší s uvozovkami, aby bylo zcela jasné, že se nejedná o pokrevní sourozence. Myslím si však, že samy děti z pěstounských rodin se za sourozence považují, jen o sobě jako o sestřích a bratrech výslovně nemluví (alespoň v rozhovorech, které jsem zaznamenala, se tak nenazývají).

mezi všemi sourozenci v rodině časem vyvinou kvalitní sourozenecké vztahy, možná i z důvodu, že se děti často na nového sourozence těší (jak bylo uvedeno výše). Paní Andrášková říká, že na děti přijímané do PP čekali dost dlouho a neustále o nich doma diskutovali, takže prý „*ty děcka už jsou načnutý a už se těšijou až to bude.*“

Když pak dítě konečně přijde do pěstounské rodiny, prvních pár dní nastává fáze „otukávání“. Paní Andrášková tuto fázi popisuje: „*Tak ze začátku, já bych řekla ty první dva dny, je to takový oboustranný otukávání, protože nikdo neví co chce a co nechce. A jsou takoví smutní vždycky a pak se to zlomí, že? A pak už je to takový... pak už jsou naši.*“ Julie Dvořáková také mluví o „otukávání“: „*Bylo to ze začátku takové otukávání, co můžu, co nemůžu si dovolit. (...) si myslím, že to nebyla nějaká moc velká tragédie, v pohodě to bylo.*“

Někdy však sžívání všech sourozenců, z nichž každý má odlišné vlastnosti, zájmy, věk i zkušenosti, není tak jednoduché. Např. paní Dvořáková tvrdí, že „*vždycky byly konflikty. To sžívání bylo vždycky horší. (...) Když přišla Anička, tak tam těch konfliktů bylo moc a moc.*“ Julie Dvořáková o sžití se „sestrou“ Annou říká: „*Pro mě to byl šok, (...) protože najednou se dělit třeba o pokoj. (...) Ale jinak postupem času (člověk) zvykne si. Zjistí, co může, co nemůže.*“

2.1.3 Vnímání rozdílu mezi biologickými dětmi a dětmi přijatými do pěstounské péče

Účastníci mého výzkumu – pěstouni i děti, které přijali do PP, většinou tvrdí, že ve svých rodinách nevnímají rozdíl mezi biologickými dětmi pěstounů (pokud tyto děti v rodině jsou) a dětmi přijatými do PP. Julie Dvořáková tvrdí, že tyto rozdíly nevnímá a připouští, že „*možná když jsem byla malá (tak ty rozdíly vnímala), ale to má každý sourozenec nebo každý to říká, i vlastní (sourozenec) to říká: ty máš radši Ondru než mě a ty mně nedáváš to a to. (...) Teď to vnímám, že není rozdíl.*“

Může však nastat i situace, kdy si děti v pěstounských rodinách jsou vědomy své odlišnosti a dle mého názoru je to zcela normální. Paní Dvořáková říká: „*Tedka už spíš ano (vnímají ten rozdíl). Jako nestalo se, že by to poznaly já nevím třeba na vánočním dárku nebo na něčem takovém. (...) Říkám... spíš tady toto – že to ví, že nejsou naši, ale nedělají mezi sebou rozdíly. Spíš ještě že je člověk náročnější na ty svoje.*“

2.1.4 Shrnutí

Z předchozího vyplývá, že děti v pěstounských rodinách jsou ovlivňovány především sourozenci v pěstounských rodinách; sourozenci z původních rodin na tyto děti neměli většinou vliv. Děti v pěstounských rodinách si obvykle přejí dalšího sourozence a těší se na něj; tito noví sourozenci bývají většinou mladší než dříve přijaté či narozené děti v pěstounské rodině. Počet dětí v těchto rodinách často není konečný – rodina stále zvažuje přijetí dalšího dítěte do PP. Sžití nově příchozího dítěte s dosavadními dětmi v rodině probíhá většinou rychle a přirozeně – nově příchozí děti si na novou rodinu brzy zvykají a ostatní děti je přijímají za své sourozence. Pěstouni ani děti v pěstounských rodinách údajně nevnímají rozdíl mezi biologickými dětmi pěstounů a dětmi přijatými do PP.

2.2 POZITIVNÍ VZTAHY MEZI SOUROZENCI

Následující text se bude věnovat výsledkům výzkumu vztahujícím se k pozitivním sourozeneckým vztahům v pěstounských rodinách.

2.2.1 Projevy sourozenecké lásky

Nejprve se zaměřím na projevy sourozenecké lásky z pohledu pěstounek. Většina pěstounek se shoduje na tom, že lásku jejich dětí lze nejspíše pozorovat v krizových situacích. Dokládá to paní Andrýsková: *„Asi když jde do tuhýho. (...) Jako když se něco děje nebo něco, tak (...) pořád si hlídají to svý stádečko, jestli jsou všichni a jakmile jeden začne zaostávat, už hlásijou: ‚Ivetku nemáme!‘“* V rodinách, kde zemřel pěstoun, je sourozenecká láska nyní obzvlášť vidět. Paní Bartošová o tom říká: *„Zvlášť třeba teďka je zajímavý po té manželové smrti... je to takový zvláštní semknutí nás všech jako dohromady, i ty děcka mezi sebou, asi se tak cítí, že by si měli pomáhat a tak.“*

Nyní popíši projevy sourozenecké lásky z pohledu dětí z pěstounských rodin. Děti si dokazují vzájemnou lásku především povzbuzováním ostatních sourozenců a společným humorem. Karolína Crlová popisuje, jak jí její „sestra“ Vladislava podporuje: *„Já chodím do aerobiku, tak ona (Vladislava) na závodech mně troubí takovou trubkou (a tím ji povzbuzuje).“* Julie Dvořáková mluví o humoru mezi sourozenci: *„Že si vždycky řeknem nějaký vtíp nebo nějakou narážku vtípnou.“*

Nejvíce si děti v pěstounských rodinách pomáhají se školními povinnostmi, dále s péčí o mladší sourozence či v praktických záležitostech. Karolína Crlová říká, v čem jí pomáhá její „sestra“: *„Já se bojím pavouků a když mám u postele pavouka, tak ona ho zažene, protože se jich nebojí.“* Děti se také citově podporují, jak říká Iveta Andrýsková o „bratrovi“ Pavlovi: *„No že když brečím, tak on mě třeba obejmě.“*

Během rozhovorů jsem si také všimla, že děti v pěstounských rodinách oslovují „své“ sourozence zdobnělinami jmen, nemluví např. o Vladislavě nebo o Pavlovi, ale o Vlačce a Pavlíkovi, což mi přijde milejší a projevující kladné vztahy k danému sourozenci.

2.2.2 Vzájemné učení, výchova a vliv mezi sourozenci

Sourozenci se většinou od sebe navzájem učí poslušnosti. Paní Andrýsková to potvrzuje: *„Že třeba vidí, že Pavlík neodmlouvá a jde to udělat, tak to mají takový obkoukaný.“* Dále se sourozenci mezi sebou učí trpělivosti, toleranci či pochopení pro každého. Někteří sourozenci kopírují výrazy jiného sourozence, aniž by si to sami uvědomovali. Paní Bartošová mluví o Radimovi: *„On si to neuvědomuje, ale jako jo, určitě ten vliv tam je. (...) Naprosto kopíruje Jirku. Přesto, že kde může, tak je na něho našťvaný.“* Paní Crlová o učení mezi sourozenci tvrdí: *„Mladší si myslím, že ju nevychovává vědomě, ale už jen tím, že tam je. (...) Že jsme té starší ukázali, že můžeme někomu pomoci, že si můžeme vzít cizí dítě. (...) Že ta starší není jedináček a není veškerá pozornost soustředěná na ni.“* Myslím si, že všechny děti v mnou zkoumaných pěstounských rodinách se ovlivňují svou vzájemnou přítomností v rodině. Díky tomu si mohou uvědomit, jak lze pomoci dětem, které nemohou vyrůstat ve své původní rodině. Kromě paní Crlové se však další účastníci výzkumu o této skutečnosti v rozhovorech nezmínili.

2.2.3 Společné činnosti sourozenců

Většina dětí v pěstounských rodinách má nějakou oblíbenou činnost, které se věnují společně se sourozenci ve volném čase. U některých je to počítač nebo televize, u jiných sport, hraní si venku či hraní her, které zdůvodňuje Julie Dvořáková: *„U těch her se nejvíc nasmějeme a vtipkujem.“*

Někteří sourozenci však nemají téměř žádné společné zájmy. Monika Bartošová říká, že nejvíce času tráví s „Šarlotou, protože jsme spolu v pokoji;“ přesto však s Šarlotou nemají téměř žádné společné zájmy, jen „v hudbě, to je asi naše jediná společná věc.“

2.2.4 Shrnutí

Děti v pěstounských rodinách projevují sourozeneckou lásku především v krizových situacích, dále tím, že se vzájemně povzbuzují nebo rozveselují. Vzájemně si pomáhají především se školními povinnostmi, někteří sourozenci pečují o ty mladší. Dále si někteří sourozenci pomáhají v praktických záležitostech a citově se podporují. Vzájemně se od sebe učí poslušnosti, toleranci, trpělivosti či chápat druhé; vychovávají se však i samotnou přítomností v dané rodině. Některé děti přejímají od svých sourozenců i výrazy obličeje. Společný volný čas sourozenci tráví např. u počítače nebo u televize, hraním her nebo běháním po venku či ježděním na kole; někteří sourozenci však nemají žádné společné zájmy.

2.3 KONFLIKTNÍ VZTAHY MEZI SOUROZENCI

Nyní se budu věnovat výsledkům mého výzkumu, které souvisí s konfliktními vztahy dětí v pěstounských rodinách.

Nejčastěji ke konfliktům dochází mezi sourozenci stejného pohlaví a/nebo blízkého věku¹⁷; tyto konflikty mívají častěji podobu hádek než bitek. Paní Andrášková tvrdí, že holky (Klárka 7 let, Ivetka 5 let) „pořád něco řeší, Pavlík tak ten tak občas.“ S malým věkovým rozdílem dětí souvisí i žárlivost. Paní Bartošová ji popisuje na situaci, kdy do rodiny přišel Liborek (7 let): „všichni v pohodě, akorát nejvíc žárlí ten jedenáctiletý (Šimon), (...) ten co byl poslední.“ Dále tuto žárlivost rozvádí: „Šimonek ten pěkně žárlí, o tom sem říkala, že kdyby se Libor začal pokakávat, tak ty se budeš muset začít pokakávat taky, abys nebyl pozadu.“

V jiných případech jsou konflikty mezi sourozenci způsobeny psychickými poruchami některých dětí. Jedná se o poruchy pozornosti nebo psychickou nezralost. Tu popisuje paní Dvořáková. Tvrdí, že největší konflikty ze všech dětí v její rodině jsou mezi Aničkou a Radimem, mezi nimiž

17 Sourozenecká rivalita viz stranu 28 teoretické části této práce.

je sice věkový rozdíl 6 let, přesto: „*jakoby byli sobě rovní (mentálně) a tam byly takový ty konflikty (...) Anička se pořád chová jako děčko.*“ Paní Dvořáková se domnívá, že tyto konflikty mezi Aničkou a Radimem jsou způsobeny „*tou jejich mentalitou, jejich postižením.*“

Pěstouni i jejich děti si nemyslí, že by v konfliktech jednotlivých sourozenců záleželo na tom, zda se jedná o biologické dítě pěstounů nebo dítě přijaté do PP. Paní Dvořáková se domnívá, že ve sporech dětí jde především o ten konkrétní aktuální spor a o povahy aktérů. Julie Dvořáková tvrdí, že hádky probíhají s každým sourozencem jinak. Ve svých sporech tedy děti neřeší, zda jsou v konfliktu s vlastním nebo nevlastním dítětem pěstounů, ale spíše povahové rysy konkrétního sourozence a zkušenosti z předchozích konfliktů.

2.3.1 Shrnutí

K výraznějším konfliktům dochází mezi věkově blízkými sourozenci a mezi sourozenci stejného pohlaví; mezi některými sourozenci těchto charakteristik se také objevuje žárlivost. Konflikty jsou dle účastníků výzkumu způsobeny v některých případech také psychickými poruchami. Dále dotazovaní tvrdí, že ve sporech dětí není důležité, zda je konkrétní dítě biologické dítě pěstounů či přijaté do PP; jde jen o daný spor a povahu konkrétního dítěte.

2.4 SOUROZENECKÉ KONSTELACE

Poslední blok výsledků mého výzkumu se týká sourozeneckých konstelací dětí v pěstounských rodinách. Je však potřeba upozornit, že typologie sourozeneckých pozic je zjednodušující; říká, jak se zástupci jednotlivých pozic pravděpodobně budou chovat nebo jaké vlastnosti pravděpodobně mají; „nejde o žádná zaručená fakta“ (Adler, 1999). Bylo by také jistě vhodné jednotlivé pozice charakterizovat více podrobněji – mnou předložený výčet typických vlastností jednotlivých pozic je jen zjednodušující¹⁸.

Výpovědi účastníků výzkumu o sourozeneckých pozicích jednotlivých dětí v rodině se značně liší. Někteří dotazovaní se ve svých odpovědích a identifikaci jednotlivých pozic vůbec neshodují s reálnou pozicí konkrétního dítěte (ať už v původní rodině nebo pěstounské). Například paní Andrýsková

¹⁸ Typické rysy jednotlivých sourozeneckých pozic viz stranu 25 teoretické části.

nepovažuje žádné dítě v její rodině za spolehlivé, svědomité, systematické či perfekcionista, což jsou typické rysy prvorozených. Prvorozený je v této rodině Pavlík (10 let, biologický syn pěstounů), o němž však paní Andrýsková říká, že je vyjednávač a vyhýbá se konfliktům. Označuje ho tedy rysy prostředních dětí. Typickými rysy nejmladších dětí označuje Klárku (7 let), která je však v pěstounské rodině i v původní rodině druhá přijatá/narozená.

Jiní účastníci výzkumu alespoň u některých dětí „trefili“ jejich sourozeneckou pozici. Klára Andrýsková si myslí o sobě a o Ivetce, že se vyhýbají konfliktům a raději ve sporu ustoupí; myslí si také, že obě mají hodně kamarádů (což jsou rysy prostředních dětí; Klára je druhé dítě, Iveta třetí dítě ze čtyř). Ivetku navíc identifikuje jako společenskou osobu, která se ráda předvádí, tedy jako benjamínka (Iveta byla donedávna opravdu nejmladší dítě v rodině). Netrefila se však v určení pozice prvorozeného – označuje jím sama sebe.

V odpovědích některých účastníků výzkumu se objevuje identifikace dětí z rodiny s pozicí prostředního a nejmladšího dítěte, chybí však identifikace s pozicí prvorozeného. Týká se to paní Andrýskové, Karolíny Crlové i paní Crlové, která neidentifikuje zcela přesně žádné dítě jako prvorozené a dokonce ani jako prostřední; obě děti označuje typickými vlastnostmi nejmladších dětí.

Někteří dotazovaní však zařadili ke každé sourozenecké pozici dítě, jemuž tato pozice skutečně v pěstounské rodině náleží nebo náležela. Paní Dvořáková označuje typickými rysy prvorozených všechny její biologické děti, zdůrazňuje mezi nimi Václava (třetí dítě z celkem sedmi dětí)¹⁹. Některými rysy prostředních dětí označuje Julii (třetí nejstarší dítě), jako nejmladší děti identifikuje Annu (třetí nejmladší, přijata jako šesté dítě) a Radima (který je opravdu nejmladší, přijat jako poslední). Monika Bartošová označuje typickými rysy prvorozených Tomáše, který je v této rodině sice třetí nejstarší dítě, ale zato nejstarší chlapec; byl přijat jako druhé dítě. Rysy prvorozeného by tedy u něj byly pochopitelné a odůvodnitelné. Šarlotu identifikuje Monika jako prostřední dítě (přijata jako třetí, v rodině je nejstarší, její mentální úroveň však neodpovídá jejímu skutečnému věku) a Davida jako benjamínka (mluví o tom, že měl typické vlastnosti nejmladších dětí v dřívější době – v té době opravdu mohl být nejmladším dítětem v rodině před přijetím posledních dvou dětí do PP).

19 Vzhledem k tomu, že věkový rozdíl Václava od dvou předchozích sourozenců činí 11 resp. 9 let, je možné jej považovat za „druhého prvorozeného“ a identifikace paní Dvořákové je tak ve shodě s typickými vlastnostmi prvorozených. (Více o tématu věkového rozdílu mezi sourozenci viz stranu 29 teoretické části této práce.)

O sourozeneckých konstelacích se však paní Bartošová domnívá, že typické vlastnosti jednotlivých sourozeneckých konstelací nelze úplně přesně aplikovat na sourozence v pěstounských rodinách: „*Možná když je to v rodině, když jsou pokrevní ty děcka, tak je to jiný.*“ Myslí si, že Šarlota, která byla přijata jako třetí, by měla stejné vlastnosti a schopnosti, i kdyby ji přijali jako první.

2.4.1 Shrnutí

Domnívám se, že vzhledem k tomu, že na děti z pěstounských rodin nepůsobily současné sourozenecké vztahy již od narození, popř. jsou ovlivněny vztahy s jinými dětmi z ústavních zařízení či předchozích pěstounských rodin, nemají konkrétní děti určitou sourozeneckou pozici zažitou a proto se vždy nechovají v jejím souladu. Je proto obtížné tuto pozici rozpoznat a pojmenovat.

2.5 ZHODNOCENÍ SOUROZENECKÝCH VZTAHŮ ÚČASTNÍKY VÝZKUMU

Někteří dotazovaní mluví o svých sourozeneckých vztazích či celkově o rodinné situaci jako o „normální“. Paní Andrášková říká, že jí to „*připadne všechno takový normální no... je to o povahách no, není to o ničem jiným.*“ Julie Dvořáková celkovou situaci v pěstounské rodině komentuje následovně: „*Je to bezvadné, já se tady cítím jako doma. (...) Vztahy jsou velmi dobré. Jsme taková naštěstí normální rodina.*“

Jiní účastníci výzkumu však srovnávají jejich rodinnou situaci s jinými rodinami. Paní Bartošové se zdá, že právě v jiných rodinách se sourozenci „*mají víc rádi... nebo nevím jak bych to... jsou k sobě citlivější.*“ Myslí si také, že „*záleží i na počtu těch sourozenců, že když je jich máň, tak je to určitě jiný než když jich je víc.*“

Některé děti z pěstounských rodin tvrdí, že si na sourozeneckou situaci u nich v rodině zvykly, jiné si k sobě hledají cestu. Monika Bartošová tvrdí, že si „*člověk tak nějak zvykne nebo to tak bere. Ani si nedokážu představit, že by se něco změnilo.*“ Paní Crlová tvrdí, že Karolína o Vladce přijaté do PP řekla: „*Vladka je velice roztomilá a roztomile mluví, ale když už s ní dva roky bydlíš, tak je na zavraždění.*“

Z předešlého vyplývá, že žádný účastník mého výzkumu nepovažuje sourozenecké vztahy v pěstounských rodinách za výrazně problematické.

2.6 SHRNUÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU

Nyní se pokusím zodpovědět na výzkumnou otázku, kterou jsem si položila na začátku výzkumu: *Jaké jsou sourozenecké vztahy ve vybraných pěstounských rodinách?*

Především děti přijaté do PP nejsou členy dvou sourozeneckých skupin, ale jen jedné, té „náhradní“ sourozenecké skupiny. Za své sourozence považují děti, přijaté do PP, ostatní děti žijící v pěstounské rodině; s původními sourozenci se často ani neseťkaly a ani nyní nejsou v kontaktu. Když je dítě přijato do pěstounské rodiny, většinou si velmi rychle vytvoří kvalitní sourozenecké vztahy s ostatními dětmi v dané pěstounské rodině, i přesto, že jsou pro něj tyto děti v podstatě cizí. Často se také stává, že do zaběhlé sourozenecké skupiny přijde ještě další sourozenec (sourozenci). Předchozí děti z pěstounské rodiny se na tohoto nového sourozence většinou těší a jeho sžití s najednou nabytými sourozenci je, jak už bylo řečeno, obvykle rychlé. Sourozenecké vztahy většinou nenarušuje příchod nového sourozence, který by byl starší než doposud žijící děti v pěstounské rodině – nově přijímané děti totiž bývají ve většině případech mladší. Účastníci výzkumu tvrdí, že v dalším rodinném fungování nevnímají rozdíl mezi dětmi přijatými do PP a případnými biologickými dětmi pěstounů.

Děti z mnou zkoumaných pěstounských rodin si projevují vzájemně lásku, především v krizových situacích. Objevuje se však také povzbuzování či rozveselování sourozenců v každodenních sourozeneckých interakcích. Nejvíce si tyto děti pomáhají se školními povinnostmi, ale i v praktických záležitostech a citově se podporují. Sourozenci v pěstounských rodinách se vzájemně vychovávají a učí od sebe navzájem, především dovednosti, které jsou užitečné pro správné fungování vztahů s dalšími lidmi (tolerance, trpělivost, pochopení); nezáměrně se vychovávají i samotnou přítomností v dané rodině. Společný čas tráví tyto sourozenci často pospolu, záleží však na preferovaných aktivitách jednotlivých dětí.

Mezi sourozenci v pěstounských rodinách dochází i ke konfliktům, často se jedná o sourozence věkově blízké či stejného pohlaví. Záleží však také na vlastnostech jednotlivých dětí; nezáleží však na tom, zda je dítě přijaté do rodiny nebo se v ní narodilo.

Identifikace určité sourozenecké pozice z pohledu dotazovaných se ve většině případů neshoduje se skutečnou sourozeneckou pozicí tohoto dítěte v rodině.

Domnívám se tedy, že sourozenecké vztahy dětí v pěstounských rodinách se výrazně neodlišují od sourozeneckých vztahů v jiných rodinách, včetně vzájemného považování ostatních dětí v rodině za sestry a bratry.

Ve výzkumu jsem se zabývala sourozeneckými vztahy v pěstounských rodinách, můj výzkum však toto téma spíše jen zmapoval. Jistě by bylo přínosné se tímto tématem zabývat více do hloubky. Mě osobně by zajímalo, zda se některé děti z pěstounských rodin zkontaktují v dospělosti se svými původními sourozenci. Zda alespoň mají chuť poznat své pravé sourozence nebo se raději tomuto kontaktu vyhýbají. Určitě by bylo také zajímavé zabývat se detailněji sourozeneckými konstelacemi dětí v pěstounských rodinách. Například srovnat projevy sourozenecké pozice za pobytu dítěte v ústavním zařízení, po přijetí do pěstounské rodiny, po přijetí dalšího dítěte do této rodiny – tedy sledovat proměny sourozenecké pozice daného dítěte v závislosti na sourozenecké situaci v rodině. Téma sourozeneckých vztahů v pěstounských rodinách je velmi bohaté a zajímavé; doufám, že v něm najdou zaujetí i další výzkumníci.

ZÁVĚR

Ve své bakalářské práci jsem se zabývala nejdříve náhradní péčí o děti, zejména jednou její formou – pěstounskou péčí, o níž jsem uvedla jednotlivá specifika, zaměřila jsem se také podrobněji na děti, které jsou přijímány do pěstounských rodin. Pojednala jsem také o významu sourozeneckých vztahů a charakterizovala jsem jednotlivé sourozenecké pozice – prvorozeného, jedináčka, prostředního i nejmladšího. Poté jsem se věnovala sourozenecké rivalitě a tomu, jaký vliv na ni má věk jednotlivých sourozenců a jejich pohlaví.

V empirické části jsem se zabývala výzkumem realizovaným v rámci této práce. Popsala jsem metodologii tohoto výzkumu i kontaktování a charakteristiky jednotlivých účastníků výzkumu. Převážná část empirické části se věnuje samotným výsledkům výzkumu. Pokusím se nyní tyto výsledky stručně shrnout a odpověď na výzkumnou otázku ***Jaké jsou sourozenecké vztahy ve vybraných pěstounských rodinách?*** Sourozenecké vztahy dětí přijatých do pěstounské péče se v mnohém neliší od jiných sourozeneckých vztahů. Tyto děti považují za své sourozence děti z pěstounských rodin, ve kterých žijí, s původními sourozenci nejsou v kontaktu. Děti z pěstounských rodin, stejně tak jako děti v jiných rodinách, si vzájemně projevují lásku, pomáhají si a učí se jeden od druhého, dochází mezi nimi však také ke konfliktům (převážně k hádkám). Sourozenecké konstelace typické pro děti z jiných rodin se u dětí z pěstounských rodin zřetelně neprojevují.

Psaní této práce mne velmi bavilo a obohatilo; ráda bych se v budoucnu věnovala alespoň některé části tohoto tématu podrobněji.

POUŽITÉ ZDROJE

ADLER, Alfred. *Porozumění životu : úvod do individuální psychologie*. Vyd. 1. Praha : Aurora, 1999. 158 s. ISBN 8085974762.

ADLER, Alfred. *Psychologie dětí : děti s výchovnými problémy*. Praha : Práh, 1994. 155 s. ISBN 8085809222.

ARCHER, Caroline. *Dítě v náhradní rodině*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2001. 119 s. ISBN 8071785784.

Evropská úmluva o osvojení dětí [online]. 2002–2008, [cit. 2011-03-22]. Dostupné z: <<http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2005020110>>.

Evropská úmluva o výkonu práv dětí [online]. 2002–2008, [cit. 2011-03-22]. Dostupné z: <<http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2005020109>>.

HARTL, Pavel. *Stručný psychologický slovník*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2004. 311 s. ISBN 8071788031.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum : základní teorie, metody a aplikace*. 2., aktualiz. vyd. Praha : Portál, 2008. 407 s. ISBN 9788073674854.

JANSKÁ, Iva. *Náhradní péče o dítě* [online]. rok neuveden, [cit. 2011-03-16]. Dostupné z: <<http://www.epolis.cz/page.php?location=&menu=first&id=28&idNotion=31>>.

KOVAŘÍK, Jiří a kol. *Náhradní rodinná péče v praxi*. Praha : Středisko náhradní rodinné péče a Portál, s. r. o., 2004. 168 s. ISBN 80-7178-957-7.

KONÍŘ, Robert. Biologická a náhradní rodina očima pěstounů. In *Dítě v systému náhradní rodinné péče : Sborník příspěvků konference 2009* [online]. Brno, 2009 [cit. 2011-03-16]. Dostupné z: <<http://www.pestouni.cz/pestouni/clanky/cz/29/sbornik-prispevku-ii-konference-dite-v-systemu-nahradni-pece/>>.

LEMAN, Kevin. *Sourozenecké konstelace*. Vyd. 4. Praha : Portál, 2008. 223 s. ISBN 9788073675073.

MATĚJČEK, Zdeněk a kol. *Náhradní rodinná péče : průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. 1. Vyd. Praha : Portál, 1999. 183 s. ISBN 80-7178-304-8.

MATĚJČEK, Zdeněk, BUBLEOVÁ Věduna, KOVAŘÍK, Jiří. *Sourozenci a pěstounská péče* [online]. 23.8.2002, [cit. 2011-01-29]. Dostupné z: <<http://www.rodina.cz/clanek2634.htm>>.

MATOUŠEK, Oldřich. *Ústavní péče*. Vyd. 1. Praha : Sociologické nakladatelství, 1995. 138 s. ISBN 8085850087.

Ministerstvo práce a sociálních věcí. Náhradní výchova [online]. 2009a, [cit. 2011-03-16]. Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/cs/7297>>.

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Průvodce osvojením* [online]. 2009b, [cit. 2011-03-16]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7295/Pruvodce_osvojenim_.pdf>.

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Statistiky* [online]. 2009–2010, [cit. 2011-03-23]. Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/cs/7260>>.

NOVÁK, Tomáš. *Sourozenecké vztahy*. Vyd. 1. Praha : Grada, 2007. 124 s. ISBN 978-80-247-2057-3.

PÁVKOVÁ, Eva. Seminář Sourozenecké konstelace. Průvodce náhradní rodinnou péčí, 2009, roč. 10, č. 2, s. 9. Vychází 6x ročně.

Pěstouni mají právo na služby. Zpráva o dotazníkovém šetření v pěstounských rodinách [online]. leden 2007, [cit. 2011-03-16]. Dostupné z: <http://www.pestounskapece.cz/do_zprava.php>.

PREKOP, Jirina. *Prvorozené dítě : o sourozenecké pozici*. Vyd. 2., v Portálu 1. Praha : Portál, 2009. 159 s. ISBN 9788073675165.

PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška, MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 6., rozš. a aktualiz. vyd. Praha : Portál, 2009. 395 s. ISBN 978-80-7367-647-6.

RADVANOVÁ, Senta, KOLUCHOVÁ, Jarmila, DUNOVSKÝ, Jiří. Vyd. 1. *Výchova dětí v náhradní rodinné péči*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1980. 132 s. Knihy pro rodiče. ISBN neuvedeno.

Sdružení pěstounských rodin. Často kladené dotazy [online]. 2009a, [cit. 2011-03-16]. Dostupné z: <<http://www.pestouni.cz/poradna/dotazy/cz/>>.

Sdružení pěstounských rodin. Podrobněji o formách náhradní rodinné péče [online]. 2009b, [cit. 2011-03-16]. Dostupné z: <<http://www.pestouni.cz/poradna/infoonrp/cz/podrobneji-o-formach-nahradni-rodinne-pece/>>.

Sdružení pěstounských rodin. Proces zprostředování NRP [online]. 2009c, [cit. 2011-03-16]. Dostupné z: <<http://www.pestouni.cz/poradna/infoonrp/cz/proces-zprostredkovani-nrp/>>.

Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost : s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky. 2. opr. a dopl. vyd. Praha : Academia, 2001. 647 s. ISBN 80-200-0493-9.

ŠULOVÁ, Lenka. Náhradní rodinná péče v ČR a její úskalí. In *Sborník z kongresu Pardubice 2006* [online]. Pardubice, 2006 [cit. 2011-02-22]. Dostupné z: <<http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cislocclanku=2006101202>>.

ŠVARÍČEK, Roman; ŠEĐOVÁ, Klára. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2007. 377 s. ISBN 9788073673130.

TOMAN, Walter. *Family Constellation : Its Effects on Personality and Social Behavior*. Fourth edition. New York : Springer Publishing Company, 1993. 315 s. ISBN 0-8261-0496-7.

Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení [online]. 2002–2008, [cit. 2011-03-22]. Dostupné z: <<http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2004012303>>.

Úmluva o právech dítěte [online]. 2005, [cit. 2011-03-16]. Dostupné z: <<http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-o-pravech-ditete.pdf>>.

Úřad pro mezinárodně právní ochranu dětí. Mezinárodní osvojení [online]. 2009–2011, [cit. 2011-02-18]. Dostupné z: <<http://www.umpod.cz/osvojeni>>.

VANČUROVÁ-FRAGMENTOVÁ, Eva. Vztahy mezi sourozenci. Vyd. 1. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1966. 111 s. Rodičům o výchově dětí, 37. sv. ISBN neuvedeno.

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů [online]. 2004–2009, [cit. 2011-03-16]. Dostupné z: <<http://www.zakonycr.cz/seznamy/094-1963-Sb-zakon-o-rodine.html>>.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů [online]. 2005–2011, [cit. 2011-03-22]. Dostupné z: <<http://zakony-online.cz/?s149&q149=all>>.

Příloha č. 1:

Žádost o zařazení do evidence žadatelů vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny (osvojiteli)

MĚSTSKÝ ÚŘAD UHERSKÉ HRADIŠTĚ

Masarykovo nám. 19, 686 70 Uherské Hradiště

ODBOR SOCIÁLNÍCH SLUŽEB A ZDRAVOTNICTVÍ

odlučené pracoviště: Svatováclavská 568

Č.j.:

Věc: Žádost o zařazení do evidence žadatelů vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny

Žadatelka:

Datum narození :

Trvalé bydliště :

a

Žadatel:

Datum narození :

Trvalé bydliště :

Žádám o zařazení do evidence žadatelů **vhodných stát se osvojiteli** podle § 22 odst. 1 zák. č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

Pokud krajský úřad nezprostředkuje osvojení do 3 let od nabytí právní moci rozhodnutí o zařazení do evidence žadatelů vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny a Ministerstvo práce a sociálních věcí poté do 6 měsíců, **souhlasím / nesouhlasím** v souladu s ustanovením § 21 odst.5 písm.f) bod 1 s tím, aby tato žádost byla postoupena Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí za účelem jejího zařazení do evidence pro zprostředkování osvojení ve vztahu k cizině.

V.....dne.....

.....
podpis

.....
podpis

Příloha č. 2:

Žádost o zařazení do evidence žadatelů vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny (pěstouny)

MĚSTSKÝ ÚŘAD UHERSKÉ HRADIŠTĚ

Masarykovo nám. 19, 686 70 Uherské Hradiště

ODBOR SOCIÁLNÍCH SLUŽEB A ZDRAVOTNICTVÍ

odloučené pracoviště: Svatováclavská 568

Č.j.:

Věc: Žádost o zařazení do evidence žadatelů vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny

Žadatelka:

Datum narození :

Trvalé bydliště :

a

Žadatel:

Datum narození :

Trvalé bydliště :

Žádám o zařazení do evidence žadatelů **vhodných stát se pěstouny** podle § 22 odst. 1 zák. č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

V.....dne.....

.....
podpis

.....
podpis

ČÁST A

DOTAZNÍK PRO ŽADATELE O SVĚŘENÍ DÍTĚTE DO SVÉ PÉČE

(osvojení , pěstounská péče , poručenství , jiné)

OSOBNÍ ÚDAJE

Jméno a příjmení:

Rodné příjmení:

Datum a místo narození:

Rodné číslo:

Bydliště:

Státní příslušnost:

Národnost:

Rodinný stav:

Náboženské vyznání:

Číslo občanského průkazu (pasu):

Kontakt: tel.domů:

do zaměstnání:

mobil:

VZDĚLÁNÍ (název školy, vyučení, odborné zkoušky)

- základní
- vyučen v oboru
- středoškolské
- vysokoškolské
- jiné odborné zkoušky

ZAMĚSTNÁNÍ (název současného zaměstnavatele, příp. předchozího, funkce, prac. doba, vzdálenost od místa bydliště apod.)

ÚDAJE O DĚTECH

1. Jméno a příjmení:

Datum narození:

současný pobyt:

Dítě je vlastní osvojené v pěstounské péči manžela jinak

Zdravotní stav:

prodělal/a běžná dětská onemocnění:

trpí postižením tělesným smyslovým nebo duševní poruchou

pokud ano, jedná se o stav vrozený trvalý dlouhodobý krátkodobý
dlouhodobě se léčí:

Ostatní údaje:

2. Jméno a příjmení:

Datum narození:

současný pobyt:

Dítě je vlastní osvojené v pěstounské péči manžela jinak

Zdravotní stav:

Prodělal/a běžná dětská onemocnění:

trpí postižením tělesným smyslovým nebo duševní poruchou

pokud ano, jedná se o stav vrozený trvalý dlouhodobý krátkodobý

dlouhodobě se léčí:

Ostatní údaje:

3. Jméno a příjmení:

Datum narození:

současný pobyt:

Dítě je vlastní osvojené v pěstounské péči manžela jinak

Zdravotní stav:

Prodělal/a běžná dětská onemocnění:

trpí postižením tělesným smyslovým nebo duševní poruchou

pokud ano, jedná se o stav vrozený trvalý dlouhodobý krátkodobý
dlouhodobě se léčí:

Ostatní údaje:

MANŽELSTVÍ:

Manžel/ka:

Jméno a příjmení:

rozená:

Datum a místo narození:

rodné číslo:

Datum uzavření sňatku:

Délka známosti před sňatkem:

Délka společného soužití před sňatkem:

Pořadí manželství:

Jste-li rozveden/a:

kolikrát:

ve kterém roce:

Kdo podal návrh na rozvod a z jakého důvodu:

Děti z předchozích manželství:

ano/ne

kolik:

Jste s dětmi v kontaktu_:

ano/ne

jak často:

Žije s Vaší rodinou někdo ve společné domácnosti:

(kdo, proč, jak dlouho, jak se účastní Vašeho společného života apod.)

RODIČE:

M A T K A :

Jméno a příjmení:

rozená:

Datum a místo narození:

Datum úmrtí, příčina:

O T E C :

Jméno a příjmení:

Datum a místo narození:

Datum úmrtí, příčina:

Sourozenci:

ano/ne

počet sourozenců, věk, pohlaví:

BYTOVÉ A MAJETKOVÉ POMĚRY:

(uveďte, kde žijete, jak velký obýváte byt nebo dům, vybavení bytu, zda máte k dispozici zahradu apod.)

Uveďte vlastnický vztah k bytu nebo domu, kde žijete

Ostatní majetkové poměry:

VAŠE FINANČNÍ SITUACE:

Příjmy pravidelné	ano/ne		ve výši:
Příjmy nepravidelné, občasné	ano/ne		ve výši:
Dávky státní sociální podpory	ano/ne	druh dávky:	ve výši:
Dávky sociální péče:	ano/ne	druh dávky:	ve výši:
Soudně určená vyživovací povinnost	ano/ne		ve výši:
Jiná platební povinnost	ano/ne	jaká:	ve výši:

ZÁJMY:

Jsem členem:

zájmového sdružení	ano/ne	politické strany	ano/ne
sportovního oddílu	ano/ne	náboženské společnosti	ano/ne
občanského sdružení	ano/ne	jiné:	

Volný čas trávím:

ZKUŠENOSTI S DĚTMI:

(uveďte, zda jste vychovával/a nějaké dítě, současný kontakt s tímto dítětem, jeho věk, výchovné poznatky, příp. jiné zkušenosti a poznatky z práce s dětmi)

Datum:

Podpis žadatele:

ČÁST B

POŽADAVKY A PŘEDSTAVY O DÍTĚTI
(žadatelé vyplní společně)

Jak dlouho uvažujete o přijetí dítěte do náhradní rodinné péče?

Důvody, pro které jste se rozhodli přijat dítě do náhradní rodinné péče:

Vaše představa o dítěti:

Počet dětí:

Pohlaví:

věk:

Etnikum: bílé rómské polorómské jiné (druh etnika)

Psychologický vývoj: v normě mírně opožděný opožděný

Rodinná zátěž: ano ne

Pokud jste na předchozí otázku odpověděli **ano**, vyplňte prosím tyto údaje:

Alkohol Drogy Mentální retardace Psychiatrické onemocnění

Intelekt (vzdělavatelnost): v normě snížený (zvláštní škola) nerozhoduje

Přijmete dítě se zdravotním postižením? ne ano

Pokud jste na předchozí otázku odpověděli **ano**, vyplňte prosím tyto údaje:

Postižení tělesné:

v žádném případě s menším omezením částečně postižené postižené

Postižení smyslové:

v žádném případě s menším omezením částečně postižené postižené

Duševní porucha:

v žádném případě ano

Přijmete dítě s onemocněním: ne ano

Jaké onemocnění u dítěte by Vám nevadilo?

- Léčitelné (uveďte druh onemocnění)
- Neléčitelné (uveďte druh onemocnění).....
- Vzhledově zjevné (uveďte druh onemocnění)
- jiné (uveďte druh onemocnění)

Kdo zůstane s dítětem po přijetí do rodiny doma?

Bude Vám s výchovou dítěte někdo pomáhat?

Další požadavky a představy o dítěti, které nejsou shora uvedeny:

Datum:

Podpis žadatelky:

Podpis žadatele:

Příloha č. 4 – Výzkumný nástroj²⁰

(ZVO) Jaké jsou vztahy mezi sourozenci ve vybraných pěstounských rodinách?

Jaké jsou vztahy mezi sourozenci ve vybraných pěstounských rodinách z pohledu pěstounů?

(SVO1) V jakém sourozeneckém prostředí žijí děti ve vybraných pěstounských rodinách?

(TO1) Můžete mi popsat vaši rodinu?

(TO2) Mají děti přijaté do pěstounské péče ve své původní rodině jiné sourozence? (Kolik jim je let?)

(TO3) Jak se svými sourozenci v původní rodině vycházely?

(TO4) Jak často se nyní stýkají se svými sourozenci?

(TO5) Jaký zaujaly vaše děti postoj, když se dozvěděly, že chcete přijmout dítě do pěstounské péče?

(TO6) Jak vaše děti (dětí ve vaší rodině) snášely situaci, když do vaší rodiny přišli noví sourozenci?

(TO7) Jak je to nyní?

(TO8) Jak se u vás cítily nově příchozí děti?

(TO9) Jak se u vás cítí nyní?

(TO10) Chtěli byste mít nebo přijmou do pěstounské péče ještě další děti?

(TO11) Jak si myslíte, že děti ve vaší rodině vnímají rozdíl mezi vlastními sourozenci a nevlastními?

(TO12) Jak se chovají děti k vlastním sourozencům a jak k nevlastním?

(TO13) Přebírá někdy nějaké dítě vaše kompetence? Myslím tím trestání nebo chválení ostatních sourozenců, zadávání úkolů, udílení povinností? Při jakých příležitostech se to stává?

(SVO2) Jak se mezi sourozenci ve vybraných pěstounských rodinách projevují sympatie, kladné vztahy?

(TO1) Jak si vzájemně pomáhají děti ve vaší rodině?

(TO2) Podle čeho byste soudil(a), že se děti ve vaší rodině mají vzájemně rády?

(TO3) Myslíte si, že se mohou děti ve vaší rodině jeden na druhého spolehnout? Podle čeho tak usuzujete?

(TO4) Podle čeho byste soudil(a), že si děti ve vaší rodině vzájemně důvěřují?

²⁰ Pyramidový model polostrukturovaného rozhovoru (Švaříček, Šedová, 2007, s. 166–167); ZVO = základní výzkumná otázka; SVO = specifická výzkumná otázka; TO = tazatelská otázka.

(TO5) Jak se podle vás děti ve vaší rodině vzájemně chválí, povzbuzují, oceňují úspěch druhého sourozence?

(TO6) Jak se projevuje to, že se děti vzájemně vychovávají, učí se od sebe navzájem?

(TO7) Jak se podle vás děti ve vaší rodině vzájemně ovlivňují?

(SVO3) Jak se mezi sourozenci ve vybraných pěstounských rodinách projevují konflikty?

(TO1) Asi jako v každé rodině se i u vás děti občas hádají. Jak probíhají jejich hádky?

(TO2) Objevují se třeba i bitky? Jakou intenzitu bitky mívají? Jak často k nim dochází?

(TO3) Jak často na sebe děti ve vaší rodině žalují?

(TO4) Jak často se děti ve vaší rodině pomlouvají mezi sebou navzájem?

(TO5) Jak se v těchto neshodách projevuje to, že je dítě biologické nebo v pěstounské péči?

(SVO4) Jak se mezi sourozenci ve vybraných pěstounských rodinách projevují sourozenecké konstelace typické pro běžnou rodinu?

(TO1) Řekl(a) byste o některém dítěti z vaší rodiny, že je perfekcionista? Je spolehlivé, svědomité, systematické, dělá si různé seznamy, kritické, vážné, studijní typ? Je to dítě, které se snaží prosadit, je obětavé, vstřícné, spoléhá samo na sebe? Které dítě z vaší rodiny je takové?

(TO2) Jaké je jeho pořadí narození?

(TO3) Jak se u něj tyto vlastnosti projevují?

(TO4) Je některé dítě z vaší rodiny vyjednávač, vyhýbá se konfliktům, je nezávislý, individualista, má silné vazby ke skupině vrstevníků, mnoho přátel? Které dítě je takové?

(TO5) Jaké je jeho pořadí narození?

(TO6) Jak se u něj tyto vlastnosti projevují?

(TO7) Nazval(a) byste některé z dětí ve vaší rodině za intrikána, dítě, které je okouzlující, svádí vinu na druhé, předvádí se, je společenské, rádo obchoduje a je dobrý obchodník, může být až vychytralé, rádo na sebe upoutává pozornost? Které dítě je takové?

(TO8) Jaké je jeho pořadí narození?

(TO9) Jak se u něj tyto vlastnosti projevují?

Jaké jsou vztahy mezi sourozenci ve vybraných pěstounských rodinách z pohledu dětí?

(SVO1) V jakém sourozeneckém prostředí žijí děti ve vybraných pěstounských rodinách?

- (TO1) Kolik máš sourozenců? Jak s nimi vycházíš?
- (TO2) Máš i jiné sourozence mimo tuto rodinu? Jací jsou?
- (TO3) Jak často se s tvými sourozenci vídáš?
- (TO4) Jak jsi se cítil(a), když do rodiny přišel (přišli) nový sourozenec (noví sourozenci)? Jak se s nimi v rodině cítíš teď?
- (TO5) Jak jsi se cítil(a), když jsi do rodiny přišel (přišla)? Jak se cítíš v rodině teď?
- (TO6) Jaký vnímáš rozdíl mezi svými vlastními sourozenci a nevlastními?
- (TO7) Jak se chováš k vlastním sourozencům a jak k nevlastním?
- (TO8) Jak se projevuje láska vašich rodičů ke všem dětem ve vaší rodině? Podle čeho bys řekl, že vaši rodiče mají všechny sourozence ve vaší rodině stejně rádi?
- (TO9) Jak by sis přál, aby se vztahy mezi vámi sourozenci změnily?
- (TO10) Chtěl bys dalšího sourozence? Proč ano, proč ne?
- (TO11) Jaký by měl být nový sourozenec?

(SVO2) Jak se mezi sourozenci ve vybraných pěstounských rodinách projevují sympatie, kladné vztahy?

- (TO1) Jak si mezi tvými sourozenci vzájemně pomáháte? (Jak ti pomáhají tví sourozenci? Jak pomáháš ty tvým sourozencům?)
- (TO2) Podle čeho bys řekl, že se můžeš na tvé sourozence spolehnout?
- (TO3) Jak moc věříš tvým sourozencům?
- (TO) Kterému tvému sourozenci bys svěřil tajemství? Proč právě jemu?
- (TO4) Jak se podporujete mezi sourozenci? (Přeješ ostatním sourozencům, aby se jim dařilo, aby měli štěstí?)
- (TO5) Co máš rád na tvých sourozencích?
- (TO6) Se kterým sourozencem trávíš nejvíc času? Jak tento čas trávíte?
- (TO7) Jak si s tvými sourozenci rozumíš? Se kterým sourozencem si rozumíš nejvíc?)

(TO8) Jak si s tvými sourozenci užíváš legraci, zábavu? Se kterým ze tvých sourozenců je největší zábava?

(TO9) Jak se mezi sourozenci učíte od sebe navzájem? (Co ses naučil od tvých sourozenců? Co se naučili oni od tebe?)

(TO10) Jak by měl vypadat tvůj ideální sourozenec? Který tvůj sourozenec je tomuto ideálnímu sourozenci nejvíce podobný?

(TO11) Mohl bys mi popsat, jak by vypadal nejlépe strávený den se sourozenci?

(SVO3) Jak se mezi sourozenci ve vybraných pěstounských rodinách projevují konflikty?

(TO1) Jak probíhají mezi tebou a tvými sourozenci hádky? Jak často se hádáte?

(TO2) Jak často se objevují mezi tebou a tvými sourozenci bitky? Jak probíhají?

(TO3) V čem by se měli tví sourozenci změnit, aby neshody neprobíhaly?

(SVO4) Jak se mezi sourozenci ve vybraných pěstounských rodinách projevují sourozenecké konstelace typické pro běžnou rodinu?

(TO1) Myslíš si, že je některý tvůj sourozenec spolehlivý, vážný, rád se učí do školy, píše si různé seznamy?

(TO2) Jak se u něj tyto vlastnosti projevují?

(TO3) Mohl bys říct o některém tvém sourozenci, že se vyhýbá konfliktům, raději ustoupí, než aby se hádal, má mnoho kamarádů?

(TO4) Jak se u něj tyto vlastnosti projevují?

(TO5) Je některý tvůj sourozenec společenský, rád se předvádí, upoutává na sebe pozornost, je klaun rodiny, svádí vinu na druhé?

(TO6) Jak se u něj tyto vlastnosti projevují?

Příloha č. 5 – Přepisy částí rozhovorů

ROZHOVOR S PANÍ BARTOŠOVOU

Můžete mi popsat vaši rodinu?

Kolik nás je a tak jo? V listopadu mi umřel manžel, to bylo takový náhlý, nás bylo dohromady teda 8 a máme přijatých 6 dětí. Z toho 3 holky, Monika s Šarlotou jsou dospělí, Tomáš taky, David teď dovršil statně osmnáct let, máme tady ještě dva brouky malý, Liborkovi je 7 a Šimonovi 11. Ten není momentálně doma.

Nevím jestli to chceš popsat jak jsme si je brali nebo tohle to... Tak nejdřív jsme dostali Moniku, té je teďka 22 roků, potom Toma, tomu je 20, potom Šarlotku, tak je teď trochu nachcípáná, té bude 23 teďka, a potom Davida, toho 18letýho, potom Šimona a Liborka, 4,5 roku měl myslim, jo 4,5.

Mají děti přijaté do pěstounské péče ve své původní rodině jiné sourozence?

Ano, skoro u všech ano. Co vím, tak u... u dvou nevím. Jakože někdy to člověk neví, ale některý jsme si brali, že jsou ze sourozeneckých skupin. Tak obyčejně tam bylo, že... tak Šimona těch bylo ale 11, takže někteří byli doma, někteří pryč a tak různě.

Než jsme si je vzali do PP, stačila na ně ta rodina působit, ty sourozenecké vztahy? Že by se vytvořili... jak se říká, že prvorozený je třeba určitý, má určité vlastnosti, a druhorozený. Stačilo to tam na ně nějak působit?

Mezi těma pokrevníma? Tak to nebylo ani v jedné rodině možný. Protože nikdo nebyl v rodině své původní. Šimonek je od narození v domově, Liborek taky, v podstatě on má vážnou srdeční vadu, takže ten byl taky, Šarlotka ta taky, Tom o tom nevím, David ten byl jako první teda, ten byl taky v domově hnedka, takže v podstatě oni v rodině nebyli, ve své pokrevní rodině.

Stýkají se děti přijaté do PP se svými původními sourozenci?

Nestýkají. U nich u všech byli rodiče zbaveni rodičovských práv. Akorát tady u Liborka ne, protože on je vážně nemocný. Oni v podstatě rodiče sice nežijou spolu, ale ten tatínek by byl ochoten se o něj

starat, ale on ho nemůže mít, protože by se nestačil o něho starat. On je takový jednodušší, Libor potřebuje hodně po doktorech běhat a takto no...

Jaký zaujaly postoj děti dříve přijaté do PP, když se dozvěděly, že chcete přijmout další dítě do PP?

Tak oni byli malí, v podstatě, Monika byla malá, potom Tom, takže ty na to hleděli, to byli malinký. Šarlotka, to taky byli ještě to no a když jsme si brali Davida, tak oni ještě ani jeden nechodili do školy, byli předškoláci, tak to je ještě takový jako, to bylo takový normální no, žárlili na sebe.

Ale potom, když jsme brali myslim Šimona, tak to už jsme diskutovali se všema, na toho se těšili, no a na Libora, Libora, v podstatě, to jsme se rozhodovali všichni, já jsem to nadnesla. My už jsme nepočítali, že bysme si někoho..., já jsem to tak jako nadnesla, protože jsem ho viděla v časopise ve Sdružení, a myslela jsem si, že to tak projde, že jsem se zbláznila, jako náck toto. Oni se toho všichni chytli a všichni chtěli. Já jsem se trochu stavěla do opozice, protože jsem si dokázala představit, jak to dopadne, nejvíc na mě a toto, ale pak to vyšlo vlastně od nich, že to všichni jako chtěli mohutně ještě dalšího.

ROZHOVOR S PANÍ CRLOVOU

Podle čeho byste soudila, že se děti ve vaší rodině mají vzájemně rády?

No tak podle toho, jak se k sobě chovají, že se na sebe těší, když se třeba hádají nebo mydlí... ta menší se nechce moc mazlit, ale někdy má chvílky, že... je mezi nima vidět, že jim není nepříjemný tělesný kontakt. Ta malá chce jít někdy usínat za tou starší do postele nebo jsou spolu ve vaně.

Myslíte, že nějak vnímají rozdíl, že jedna je vaše biologická a druhá ne?

Jako ví to o sobě, ale my mezi nima rozdíl neděláme, takže si myslím, že oni žádný nepocítujou a myslím si, že je to třeba zatím ani nenapadne. Možná až budou starší, ale zatím si myslím je to asi ani nenapadne.

Myslíte si, že se mohou jedna na druhou spolehnout?

Spolehnout... já nevím...tak jsou dost malé, aby na sebe nějak spoléhaly, ale ta starší se té malé hodně

zastává. Když třeba někdo o ní něco řekne nebo tak, tak... třeba teď se nebaví s kamarádkou, je na ni naštvaná, protože prý měla údajně pomlouvat tu naši malou. Nebo spolu chodí do gymnastiky, tak tam když tu malou zlobijou nějaké holčičky, tak ta větší se jí zastane.

Ale jinak si myslím že opačně... na tu malou nemá mít v čem spoleh.

Myslíte si, že si vzájemně důvěřují?

Já si myslím, že na toto jsou ještě malé, jak na to se spolehnout, tak i si důvěřovat, že jim tyto pojmy ještě nic ani neříkají.

Jak se podle vás děti ve vaší rodině vzájemně chválí, povzbuzují, oceňují úspěch druhého sourozence?

Hlavně ta starší ji chválí, to přejímá po nás, když třeba zazpívá písničku, tak jí řekne *Joo ty jsi šikovná* nebo *Tys namalovala krásný obrázek*. Takže spíš chválí ta starší tu mladší.

Jak se projevuje to, že se děti vzájemně vychovávají, učí se od sebe navzájem?

Ta to přejímá, protože ta starší už přece jen ví co se může a co se nemůže, ta malá si to v některých věcech ještě neuvědomuje, protože má ADHD, poruchy pozornosti, takže si ani kolikrát neuvědomí. Takže ta starší ji třeba upozorní, to co děláš – nedělej to.

Mladší si myslím, že ju nevychovává vědomě, ale už jen tím, že tam je. Ta starší není rozežraný jedináček. Že by ji ta mladší nějak cíleně vychovávala, tak to ne.

Nějak necíleně nebo nepřímou? V čem ovlivňuje ta mladší tu starší?

No říkám, v tom že tam vůbec je. Že jsme té starší ukázali, že můžeme někomu pomoci, že si můžeme vzít cizí dítě. Teď že se věnujeme té malé, takže některé věci si už musí dělat sama, protože jí vysvětluju, že už je velká, že v jejím věku jí nebudu dělat šťávu. A té malé budu, protože je ještě malá, že ona si to v tom věku taky odbyla. Takže tímto... že ta starší není jedináček a není veškerá pozornost soustředěná na ni.

ROZHOVOR S PANÍ DVOŘÁKOVOU

Když přišli ti noví sourozenci do k vám rodiny, tak jste říkala, že to bylo konfliktní. Jak je to nyní? Jak se s tím szili?

Mezi sebou spíš měli ty konflikty. Ti vlastně... jako ten Radim a Anička. To bylo největší, jakoby ti naši si řekli: *Moudřejší ustoupí*, v něčem to jako řešili, ale prostě to neřešili. Oni je brali, ano, v pohodě, těšili jsme se na vás, jste s náma, všechno funguje, ať jsou to dárečky k narozeninám, ať jsou to já nevím, cokoliv. Ale prostě pocád'. Tady je moje území a do toho mně ty už zasahovat nebudeš. Já si s tebou budu hrát, já s tebou půjdu ven, já si s tebou půjdu kopat fotbal, ale... vlastně... ono to bylo... oni byli vstřícnější nebo tak, ale v okamžiku, kdy vám ten zničí autíčko, ten rozšlape to... já nevím. Julinka třeba měla hrozně ráda koníčky. Ona měla plnou policičku koníčků, protože to měla ráda, tak se jí kupovali koníčci. A přišla Anička a jednomu ustříhla uši, jednomu zlomila nohu, urvala ocas... jako týmto stylem. Tak ta Julinka potom už... to nešlo tak. Přesto, že se na tu Aničku hrozně těšila nebo že ji zase všichni chtěli... zas vidíte – vydrželi tady, nevrátili jsme nikoho. Takže nebyly to, že by to byly nějaké hluboké konflikty. Byly to spíš takové ty války mezi sebou, děcka jako válčí, sourozenci, je to kolikrát horší. Spíš bych řekla, že... ti kluci zas... Vašek měl Jirku, oni jsou jeden a půl roku od sebe, takže věkově blízcí k sobě, oni když byli s Julčou, to byla nerozlučná trojka. Jako pořád spolu, pořád, ale když se přidala ta Anička, tak tam už nikdy... Ona přesto, že věkem je mezi Jirkou a Vaškem, jako že by tam... vzhledově k sobě pasovali, ale ten rozum na ně nikdy nestačil. A to děcko jako jo, oni si hráli, chodili s ní, hlídali, učili ji jezdit na kole, hráli s ní fotbal, ale oni prostě vyrostli a ona zůstala. Ona pořád jakoby potřebovala někoho pětiletého k sobě. Aby si s ní hrál fotbálek, jezdil na kole, přesto, že třeba na počítači, nebo že se snaží já nevím... sbalit kluka. Vždycky je to takový propad, že... protože rozumný jí velice rychle uteče a s těma nerozumnýma jsou akorát problémy. Takže teď se spíš řeší tady tyto... jakože kluci a tady tyto problémy.

Jak si vzájemně pomáhají děti ve vaší rodině?

Určitě. Určitě. Já nevím třeba s vysvětlením školy. Občas, není to často, ale je to. Třeba s tím, že Radim má něco za úkol, Anička automaticky... ti dva spolu, ti jsou jakoby takový nejvěrnější. Ti nakonec... nebo spíš přišli na to, že jim to spolu jde líp, že se vlastně... takže ti dva většinou jako

něco spolu. A jinak normálně, běžně, tak jak všude. Ano, je práce, udělá se společně. Když potřebuje Radim něco, ano přiletí s něčím, to potřebuje to potřebuje... sice kluci s takovým: *prosimtě, jak to nemožeš vědět*. Ale jako najdou, pomohou, řeknou, kde to má hledat nebo jako určitě ano.

ROZHOVOR S JULIÍ DVOŘÁKOVOU

Vnímáš rozdíl mezi dětmi přijatými do vaší rodiny a dětmi, které se v ní narodily?

Ne nevnímám. Možná když jsem byla malá, tak jsem, ale to má každý sourozenec nebo každý to říká, i vlastní to říká: *Ty máš radši Ondru než mě a ty mně nedáváš tam, tam, tam*. Jo to bylo ze začátku, když začala puberta. Teď to vnímám, že není rozdíl.

Jak se projevuje láska vaší mamky ke všem sourozencům? Dělá třeba ona rozdíly mezi váma?

Já myslím, že nedělá... že ví, kdo co má, jaké má plusy a kdo má mínusy a myslím, nee, nedělá. Mně se zdá, že každý má svoje vrtochy, že ten musí udělat tady toto nebo ten má rád něco jináčího, ale že by mezi náma dělala viditelné rozdíly, to určitě ne. Že má každého ráda na stejné úrovni.

Chtěla bys aby se vztahy mezi vámi sourozenci změnily?

Já myslím, že je to celkem v pohodě... akorát Anička s Radímkem, ale tam jako... už jsem si zvykla (*smích*). Ne nee, vztahy jsou velmi dobré. Sme taková naštěstí normální rodina.

Chtěla bys třeba ještě nějakého dalšího sourozence?

Noo. kdysi jsme o tom tak jako uvažovali, ale nevím, nevím... Spíš jako časově náročnější by to asi bylo. Myslím si, že tak jak to je, je to dobré. Ale kdyby byl nějak nápad a kdyby jako celá rodina, dalo by se to, ale už asi ne.

Jak se podporujete mezi sebou, v čem?

Podporujem... smíchem (*smích*). Že si vždycky řeknem nějaký vtíp nebo nějakou narážku vtipnou... no to je těžké podporovat. Spíš jako to, že vím, že mi věří, že se můžu o všechny opřít, že není to, že bych byla někde zalezlá v koutku a tak trpěla tiše. Ne jako... že máme vzájemné vztahy a že je to velmi dobré.

Myslíš, že některý tvůj sourozenec je spolehlivý, vážný, studijní typ, rád se učí do školy, píše si různé seznamy?

Možná trochu Vašek, Vašek... ale no ty jo. Že bysme byli studijní typy, to bych až tak moc neřekla. Protože vím, že když Jirka se učil na maturitu, tak celá střední, že se na to podíval, otevřel a zavřel a odešel a byl klid. Ale jak měl maturitu, tak on klidně u toho v 5 ráno vstal a do 7 se učil, což předtím nebylo. Takže až mu teklo do bot, tak fakt zatnul a dřel. Asi tady toto asi funguje.

Já zasej... já musím se učit. Protože mi to dýl trvá, takže já většinou na angličtinu, to je můj největší spor životní... a bude... Takže vždycky já se musím připravit, ale že by byl v rodině někdo šprt, to ne.

A někdo kdo by byl perfekcionista, spolehlivý, skoro dokonalý?

Spolehlivý je Vašek, no dokonalý... ale jo Vašek. On dělá architekturu a on klidně nad tím rýsováním třeba stráví 5 hodin, když tam má něco špatně, tak to vygumuje. A říkám: Šak kde to máš špatně? Šak vidíš, tady je to křivo. Říkám: joo, ahá... asi takto, tady v tomto on je... že třeba on to musí mít přesně rozměřené, takhle to nemůže být, Protože to má být takto. Asi ten Vašek.

Jirka ten je zas technický typ, ten třeba co se týká opravy nebo něco takového. Ten zas si nad tím sedne a študuje to a buď to jde spravit nebo ne. Ale většinou se snaží to spravit. Asi takto no, že... asi nejvíc je teda Vašek.